

A

JOGAKADÉMIÁK KÉRDÉSÉHEZ.

IRTA

DR. PAUER IMRE.

205

POZSONY, 1879.

NIRSCHY ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

- I. Tájékoztató.
 - II. A miniszteri enquête kérdései. A jogakadémiák és a mostani tanulmányi és vizsgálati rendszer. Tanulmány a megejtett fejtegetésből.
 - III. A jogakadémiák a felsőbb oktatás célja és a mi specialis viszonyaink szerint tekintve. A mi akadémiáink s a francia faculté. Egyetem és akadémia.
 - IV. A felsőbb oktatás újjászervezésének tervezete és főbb elvei. Tanulmányi és vizsgálati rendszer.
 - V. A jogakadémiák mellett felhozható érvek méltatása. A jóhiszeműség. Kautz Gyula az akadémiákról. Fiókakadémiák és fél-egyetemek. Felekezeti egyetem.
 - VI. A kivitel módosításai. Érvek bármely gyökeres tanügyi reform-művelet ellen. Pénzkérdés és felekezeti autonomia. A kivitel tervezete. Belső nehézségei. Hivatott tanári kar, érett tanuló ifjúság. A gymnasiumi oktatás. A mostani érettségi vizsgálatok. Egyetemi felvételi vizsgálat. Végeredmény. Befejezés.
-

I.

Aki Magyarország kulturális állapotait, különösen tanügyi nyomorúságait s azokat a különféle, felekezeti és nem-felekezeti intriguákat és akadályokat, melyek nálunk minden jóra való gyökeres reform útjában állanak, s a legszebb törekvéseket is vagy megsemmisítik vagy paralysálják, elfogulatlan bíráló alá veszi, kénytelen velem beismerni, hogy azon kalamitások között, melyek a két utolsó évtizedben ez országot érték, koránsem a Tisza Kálmán magyar miniszterelnöksége, vagy Bosznia occupatiója a legnagyobb szerencsétlenség; s nem is ezek ama tényezők, melyek Magyarország önállóságát és életét végveszélylyel fenyegetik, mint nem egy nagyralátó politikus oly fennen hirdeti: hanem a *végzetes baj* — melylyel mégis oly keveset törődünk — abban az erkölcsi *korruptióban* és szellemi lethargiában rejlik, mely az ifjabb nemzedék nagy részénél napról napra ijesztőbb alakban lép fel, s ha még továbbra is szabadon tenyészhetik, maholnap a *szellemi proletariátus* amaz uralmát fogja létesíteni, mely aligha lesz kisebb csapás hazánk életére, mint azok az anyagi és politikai bajok, melyekért politikusaink annyit kiabálnak — ezen kulturális bajok megszüntethetésének rovására.

Anyagi és politikai bajok, hosszabb-rövidebb időre, megbéníthatják egy nemzet működését és szabad mozgását, jelentékenyebb sebeket is üthetnek; de a végveszedelmet, mely valamely nemzet életét és lételetét fenyegeti, nem ezen okok, hanem a szellemi és erkölcsi süllyedés, elsatnyulás idézik elő.

Azok tehát, kik oly készségesen kétségbeesnek nemzetök sorsa felett, ha érdekek vagy politikájok úgy kívánja, ezeknek a bajoknak vegyék elejét; és ezeknek a bajoknak vegye elejét a nemzet, melynek elég oka van rá, hogy félve nézzen jövője elé: és sem egyiknek sem másiknak nem lesz oka a kétségbeesésre.

Munkaképesség, kitartás, szorgalom, az életrevalóság csalhatalatlan nyilvánulatai; s kellő összehatásuk azt a *szívósságot* eredményezi, mely nem egyhamar enged a fenyegető veszélyeknek.

Az előnyösebbnek természetes kiválása, a *natural selection*, a létért való küzdelemben — a nemzetek életében is érvényesül . . . de hogy mily irányban, ez már az említett faktoroktól függ. . . .

És e tényezők?

Egyéb okok mellett főleg a kulturális állapotoktól — s ama politikától, melylyel emez állapotokat megteremtjük, s több vagy kevesebb előrelátással, bölcseséggel és határozottsággal fejlesztjük vagy harmad-rendű dolgok gyanánt háttérbe szoruhni engedjük.

Szigorú logikai következetességgel vonhatjuk le tehát a *postulátumot*: hogy napról-napra nagyobb veszéllyel fenyegető bajainkkal szemben, csak az által lehet sikeres orvoslato, s a kérdéses bajok tovább terjedhetésének megakadályozását bizton reményle-

nünk, ha mielőbb szakítunk azzal a politikával, melyet minisztercink — felekezetek, testületek, egyesek, sőt maga az országgyűlés, mint megannyi közreműködött faktor ellenállhatatlan befolyása alatt, mint *érdekpolitikát* követni kénytelenek voltak, s a mely ellen mostani miniszterünknek még ma is annyi erővel kell küzdenie — s helyébe egy *öntudatos, cél és eszközök dolgában* érett megfontolás útján *biztos és határozott* politikát inaugurálunk, mely a mostani tarthatatlan állapotokon végre-valahára gyökeresen segítsen.

Azon nyilatkozatok után, melyeket mostani oktatásügyi miniszterünk egyesek előtt úgy mint testületek, enquêtes előtt tett a tanügy jelen állását illetőleg, meg kell győződve lennem arról, hogy lényegében felismerte a bajt, melyben az oktatásügy sinlik, s annak *halandéktalan elhárítását* legelső feladatai közé sorozza. Ha maga a szakminiszter kénytelen úgy nyilatkozni, hogy középiskolánk jelen szervezetének nem csekély hibája az, hogy *túlterheli* az ifjúságot; hogy felső iskolánk sem felelnek meg feladatuknak: a *bajnak* ilyenén felismerése után lehetetlen, hogy a *gyökeres orvoslás* ne képezze a legelső, mert legsürgősebb oktatásügyi feladatot, melyet kormányunknak meg kell oldania. Részemről legalább csak is ilyen intentió mellett tudok értelmet tulajdonítani annak a mozgalomnak, melyet a miniszter ez év folyamán megindított s a melyet, ha *mielőbbi sikeres alkotás* talál követni, nemzeti kulturánk történelme egy olyan horderejű eseménnyel lesz gazdagabb, melyhez hasonlót, s hatásában a nemzet életére jelentékenyebbet az utolsó évtizedek alkotásai között aligha találunk.

De lehet-e nálunk ez időszerint ilyen nagyobb-szabású alkotást várni? Magyarországon . . . hol a legüdvösebb javaslat is reactióra talál, ha egyéb okból nem is, pusztá ellenzékieskedésből, s mert a javaslat a — kormánytól jött! Nálunk, a hol csakis a *jelen politikáját* úzik még nagyjaink is; s a jövőbe alig egy-két *ideális politikus* tekint, ezeket is kinevetik vagy agyonhallgatják! Nálunk, a hol minden kérdésnél ott kísért a *felekezeti* és *személyes* érdekek, hogy már csirájában elfojtsa a legnemesebb és üdvösebb törekvést; s arra a magasabb színvonalra, hol az eszmék országa kezdődik, ugyan kevesen emelkednek! Nagyon elég ok a jogos kételkedésre egy szebb jövő, virágzó nemzet-élet felvirulltatása iránt nálunk — de nem elég ok arra, hogy összetett kezekkel nézzünk a közeledő *ár* elé, mely majd nemcsak *Szegedet* sodorja magával; s ha felismertük a bajt, s azt kézzelfoghatólag illusztrálni is képesek vagyunk *tényekkel* — azért, mert tudjuk, hogy fejtegetéseinknek úgy sem lesz eredménye, tényleges helyzetünk őszinte feltárását s kiáltó bajaink felsorolását ne tekintsük legalább egy *módnak* arra nézve, hogy a komolyabb megfontolást és megvitatást provokáljuk.

Ez a meggyőződés indít arra, hogy részemről is hozzájáruljak néhány igénytelen észrevétellel azon kérdés tisztázásához, melylyel a miniszter oly nevezetes mozgalmat indított meg s mely már eddig is nem egy nevezetes és megfontolásra érdemes nyilatkozatra szolgáltatott alkalmat. Míg az a tapasztalás, melyet a megindult vitatkozás folyama alatt szereztem magamnak, s a melyből azt az alapos hitet

kellett merítenem, hogy még leghivatottabb embereink közül is többen teljesen tájékozatlanok azon állapotok és fogyatkozások, mondhatnám égető bajok iránt, a melyek megváltoztatása, illetőleg orvoslása végett gyűltek össze tanácskozni; még inkább ösztönzött arra, hogy a vagy éppen *nem ismert*, vagy *félreismeret misériák* őszinte előadásával, s a *tényleges helyzet* felderítésével megkönnyítsem azon kérdés lebonyolítását, melyhez nézetem szerint annyi kulturális érdek fűződik, s a melynek helyes vagy helytelen megoldásától vagy halogatásától máról-holnapra, egy egész generáció — és részben nemzeti művelődésünk jövője függ!

II.

A miniszter, mint általában ismeretes, négy kérdést intézett az általa egybehívott enquêtehez, beható és érdemleges megvitatás végett. Az első a *tanulmányi és vizsgálati* rendszerre vonatkozik, a második a *dívó tanpénzrendszert*, a harmadik a *tanároknak az egyetemen kívüli szereplését* s az *inkompatibilitást*, s a *negyedik az akadémiákat* illeti.

Mennyire vannak ezek a kérdések egymással szerves összeköttetésben, s mint kizárólagosan a jogi tanulmányokra vonatkozók, mennyiben alkalmasak az összes felső oktatás szükséges reformját előkészíteni s így gyökeres orvoslást nyújtani: ezen és hasonló kérdések fejtegetésébe nem szándékozom bocsátkozni. Annyi tény, hogy mindegyikök régtől érzett bajt és ferde intézkedést illet s nagyon is alkalmas kiindulási pont gyanánt szolgálhatnak életrevaló eszmecserére, s ez uton olyatén üdvös intézke-

dések megtételére is, melyek összes felső oktatásunkra kiterjeszthetők. A legtöbb baj, legszembevetőbb visszaélés, az egyetemi oktatás lényegének leegzeklatansabb kiforgatása, szóval a legtöbb abnormitás kétségkívül a jogi tanulmányoknál észlelhető; s midőn ehhez járul, hogy épen ezen karok- és akademiákból kerül ki az ország *intelligenciájának* zöme, minélfogva az elhibázott tanulmányi és vizsgálati rendszer itt okozhat legjelentékenyebb károkat: tagadhatatlanul legindokolhatóbb eljárás volt a miniszter részéről, hogy mindenek előtt *ott* sürgeti a *segélyt*, a hol legégetőbb és érezhetőbb a baj, s a halogatás talán évtizedekre kiható és helyrehozhatatlan kalamitásokat szülhet.

Csak aztán a lázas kezdeményezést és komoly szándékot erélyes hozzáállással bizton létesíthető siker is koronázza!

Ne hallgasson a miniszter azokra az érdeklangokra, melyek erővel el akarnák hitetni, hogy még legalább egy pár évtizedig meg sem kísérelhetni a jogi oktatás és vizsgálati rendszer reformját, mert egyfelől még nem lehetett eléggé kitanulmányozni az eddigi bajokat, másfelől meg az igazi hiányok, az alapfogyatkozások nem is a felsőbb oktatásban keresendők, hanem a középtanodákban stb. Ezeknél az uraknál a *zseb* szolgáltatta az argumentumot. Elfogultságuk vesztegeti meg értelmöket, hogy tisztán ne lássanak, vagy hogy a megismert igazság ellen is tusakodjanak. De viszont azt se higye senki, hogy a feltett kérdésekben kifejezett bajok egyik-másikának talán *részben* való megszüntetésével, a tanulmányi és vizsgálati rendszernek *némi* módosítával, talán a

tanpénz aránylagos megosztásával, sőt *egy-két* jogakadémia megszüntetésével már segítve lesz rajtunk, s a kitűzött cél menten elérve.

Gyökeres reform, minden izében jól átgondolt, tervszerű újítás nélkül csak elodázzuk az orvoslást s még szaporítjuk a bajt, a helyett, hogy kevesbíténénk. Ilyen experimentációból már úgy is elég jutott ki agyon-reformált tanügyünknek! Fogjunk valahára érdemleges alkotáshoz, nem ijedve vissza kisebb-nagyobb akadályoktól, melyek különben is csak addig látszanak legyőzhetetleneknek, míg visszarettenünk tőlök — kellő erélylyel és kitartással mindenesetre leküzdhetők.

A kiegyezést osztrák szomszédainkkal, Bosznia occupációját, élet halál küzdelem közt bár, a legpiszkosabb gyanúsítások és vádaskodások egész halma-zával agyongyalázva — mégis keresztül tudta vinni kormányunk. Szívós magatartása és erélye győzött minden ellenzéki és nem-ellenzéki machináción.

Kétkelkedhetni-e, hogy hasonló szívóssággal és erélylyel egy mindenesetre elég *sürgős* és nem kevésbé *fontos* kulturális kérdést, egy jóra való *tanügyi reformot* is sikerül-e fog keresztül vinnie? Talán néhány (ugyis csak névleges) *jogakadémiai tanár mozgósítása*, s hajlamaiknak és képességeiknek jobban megfelelő állomásokra posztírozása, vagy még inkább a „*rokkantok*“ állományába való felvétele (természetesen hogy nem a legfelsőbb elismerés nyilvánítása mellett!) még sem fog annyi nehézséget okozni, mint okozott egy egész hadsereg mobilizációja, vagy hogy valamivel csekélyebb dolgot említsek fel: az a nevezetes *fuvaroztatás*, melyért még vád alá is akarták helyezni a minisztereket?

Nem lennék képes a priori elhinni senkinek, hogy a magyar országgyűlés magára vállalná a felelősséget, hogy kormányát ne támogassa egy oktatásiügyi törvényjavaslat keresztülvitelében, mely az egész felsőbb oktatást tervszerűleg akarja átalakítani, kivált ha az illető szakminiszter ad oculos demonstrálja, hogy a jelen állapot valóban tarthatatlan, s a haladéktalan orvoslás — életszükséglet . . . no meg, hogy a kivitel módozatai sem okoznak annyi nehézséget, mint első pilanatra látszik.

Későbbi fejtegetéseim folyamában lesz alkalmam e módozatokat illetőleg is megpendíteni néhány eszmét, és kimutatni, hogy egy *radikális reformnak* már a legközelebbi, jövőben, semmiféle *leggyőzhetetlen akadály* sem áll útjában. Amit azonban tulajdonképeni célomul tűztem, az egy *vázlat az akadémiák életéből* . . . mely minden *takargatás* és *leplezgetés* nélkül, egész meztelenségében tüntesse fel azokat a viruló állapotokat, melyeket hivatott szakembereink oly kevésbé ismernek; s a bármely oldalról csak felmerülhető okokat és érveket, szempontokat kellő értékek szerint méltatva — megczáfolhatatlanul kiderítse: hogy valamirevaló *reformot*, melyet ne kelljen már megalkotása után való nap *revüdelni*, a felsőbb — különösen a jogi szakoktatás terén, nem is lehet másképen kezdeni mint az *akadémiák eltörlésén!*

Ha már az egyetemet illetőleg is felhangzott a panasz, hogy a fennálló tanulmányi és vizsgálati rendszer mellett a jogi szakoktatás sem az elméleti, sem a gyakorlati felfogás követelményeit ki nem elégíti, tehát sem tudóst sem *praktikus szakembert*

nem nevel, s ezt a nyomorúságát tanulmányi rendszerünknek hivatott szakférfiak közül csakis azok nem merik vagy akarják még bevallani, a kik a *hasznót*, mely e rendszerrel *részökre* jár, előbbre teszik annál a *haszonnál*, melyet e rendszerrel való szakítás a tudományos szellemnek s a *nemzetnek* fogna hajtani; mit szóljunk jogakadémiáinkról, melyek e rendszer még nagyobb hiányai s az alkalmazott tanárok nagy részének kiáltó fogyatkozásai mellett a szellemi haladás minden egyéb tényezőit és eszközeit is nélkülözik? Kompetens ügyvédi körök ámulattal beszélnek arról a *gyakorlati tudományról*, melyet ezen intézetekből kikerült „*jog-végzett*“ hallgatóknál nap-nap mellett van alkalmuk tapasztalniok. S a kit ért már az a szerenese, hogy végig hallgathatta azokat az *alap- és államvizsgálatokat*, melyeknek az lenne céljuk, hogy legalább *némi* tanulásra *kényszerítsék* tudomány-szomjas (!) ifjainkat; s *kénytelen* tapasztalni azt a kiáltó szellemi szegénységet és teljes tájékozatlanságot nemcsak tudományos felfogás dolgában, de a legprimitívbb jogi fogalmakat illetőleg is a vizsgálat alá vetett hallgatók nagy %-jénél: annak iszonyodva kell elfordulnia egy oly *rendszer-től és intézetektől*, melyekkel ily visszaéléseket üzhetni.

Szándékosan említettem, „*rendszer*“ mellett „*intézeteket*“ is, mert jól tudom, hogy a rendszer magában, bármily rossz legyen is, koránsem kizárólagos forrása bajainknak. Arra való tanár és intézet a rossz rendszer minden fogyatkozásai mellett is mutathat fel méltányolható sikert; de ha tanár és intézet csak *arra való*, hogy a rendszer hiányait *kiszákmányolja*, s ez úton az *ügyis* rossz rendszert még

rosszabbá teszi: úgy azt gondolom, még habozni sem lehet affölött, hogy *rendszert és intézetet* együttesen haladéktalanul szegre akaszszunk.

Eltagadhatatlan tények: követelik, sürgetik a *mérés* és határozott fellépést, melyet egyébkint a nyomban következő fejtegetésnek, azt hiszem, sikerülni fog bővebben is igazolni az által, hogy az említett tényeket *okaikra vezeti* s mint ez okok szükségképes következményeit állítja elé.

Ha a mostani tanulmányi és vizsgálati rendszernek már az egyetemi jogi fakultásnál érezhető az a hiánya, hogy a legkülönbözőbb disciplinák egész halmazát a *köteles tanulmányok és vizsgálatok* keretébe vonva, a valódi felsőbb oktatás *igazi célját*: a *tudományos szellem kifejlődését, a tudományos buvárlat iránti előszeretetet sőt lelkesedést, a tanulmányokkal beható, kritikai gondolkodáson alapuló, mondhatnám bölcsészeti szellemben való foglalkozást* nem csak hogy elő nem segíti, de csaknem lehetetlenné teszi; az egyetemen, hol a tanuló rendelkezésére álló segéd-eszközök egész halmaza mellett nem egy, minden tekintetben *künnő tudós* hirdeti a tudomány ígét: el lehet képzelni, mily ijesztő arányban fog növekedni ez a fogyatkozása tanrendszerünknek a jogakadémiáknál, hol legnagyobb részt a szükséges segéd-eszközök legfőlebb egy szegényes könyvtára vagy kófiéz-lythographiákra szorítkoznak, s a működő tanárok nagy része még maga sem ismeri a tudományos buvárlat iránti lelkesedést, vagy a tanulmányokkal beható, kritikai gondolkodáson alapuló — bölcsészeti szellemben való foglalkozást. . . Mikor még néptanítóból főigazgatói tolnokká *avanzsúrozott tudósok*

vagy olyan *szakemberek* is ülnek akad. r. tanszéken, kik rendre buktak a szigorlatokon!

Élő példákat idézhetnék — de a példák annyira gyűlöletesek! Meg nem is kételkedhetem, hogy az illetők *hírvere* túl is hatolt az iskola falain. . . Nekem legyen elég csak rámutatnom a bajra: Ime egyik nagyon jelentékeny oka az eredménytelenségnek, melyet a jogakadémiai oktatással szemben, mint *szomorú* de eltagadhatatlan tény, kénytelen voltam konstatálni.

Tekintse bárki végig a mostani tanulmányi rendszer szerint előírt *köteles fő- és melléktantárgyakat*, úgynevezett *speciál-kollégiumokat*, tehát az előszabott disciplinák roppant halmazát és terjedelmét, s ehhez képzelje még magának azokat a nagyrészt *szellemtelen* s egy-egy slendrián tankönyvnek vagy, a mi még rosszabb, összeférezelt *lythographiának* elhyögésében álló előadásokat, melyek jogakademiáinkon amily tudakossággal, éppen annyi tudatlansággal *hirdettettek* (!) és *tartatnak* vagy *kisgyllabizáltatnak*: s kénytelen lesz velem együtt beismerni, hogy ily rendszer és *intézetek* mellett nem tenyészhetik a tudomány, de még valamire való *gyakorlati ismeretek* sem szerezhetőek. Az elsajátítandó roppant tananyaggal szemben s a nagyrészt száraz, üres előadások alapján a jogtanulóban még csak fel sem ébredhet az *inger*, hogy tudományával mint *tudománygyal* foglalkozzék, egyes problémák felett önállóan és behatóbban is próbáljon gondolkozni s ezáltal már jó-eleve hozzászokják, hogy a tudományt ne csak mint kenyérkereseti forrást, de magasabb szempontból is tekintse, s a tudományos foglalkozásból *élvezetet* is tudjon meríteni. Előtte csak

a nagy-képű vizsgálat áll, melyen év végén valahogyan keresztül kell usznia, hogy évet ne veszítsen — ez az egyedüli cél, melynek elérése az egyetemen valamivel *több*, az akadémiákon meg nagyon is csekély fejtörésébe kerül s a melyért ha jogtanulói pályája alatt négyszer többet-kevesebbet „*drukkolt*“, egész önérzettel vallja magát „jogvégzettnak“, a ki bírói s közigazgatási stb. hivatalokra „*képesítettnek*“ ítéltetett!

Kérdem, nem annyit tesz-e ez, mint kész-akarva nevelni a szellemi proletariátust? mely épen azért mert nagyon keveset vagy semmit sem tud, s a munkát sem szokta meg a nálunk dívó *tanszabadság* mellett, csaknem kénytelen *szédelgővé* lenni, hogy magát fenntartsa. Mert ne gondolja senki, hogy az elsajátítandó tananyag roppant halmaza talán — amint természetesen lenni kellene — azért öli el a tudományos szellem kifejlődhetését, mert csak a *memoriát* terheli s a *iudiciumot* háttérbe szorítja, mely esetben még legalább megvolna az a jó oldala, hogy *munkához szoktatja, kitartó szorgalomra* készíti ifjainkat; a világért sem . . . e rendszer veszedelme abban rejlik, hogy *semmit-tevéshez*, teljes *munkátlansághoz* vezet s így a jövő nemzedék *tetterejét, munkaképességét* támadja meg.

A tanuló látva maga előtt a tantárgyak egész tömegét és terjedelmét, egyúttal — ha csak kitűnő tehetségekkel s tudomány-szomjjal nem bír — legkevesebb ösztönt sem érezve, sőt legtöbb akadémiai *kelletlen* előadás után nem is érezhetve magában azíránt, hogy azokkal a terjedelmes tárgyakkal, vaskos kötetekkel meg is próbálkozzék: a vizsgálatok *ter-*

mészetét, minőségét kezdi nyomozni és tanulmányozni, s midőn e tanulmányában arról győződik meg, hogy ez a vizsgálat a jogakadémiákon, egyfelől az egyetemi monopolium-, másfelől meg azon *nemes (!) versenyénél* fogva, melyre az *akadémiák az egyetemmel keltek*, valóságos *karrikaturája* egy jóra való vizsgálatnak: csak természetes, hogy nem fogja magát gyötörni haszontalan tanulgatással s egész *fatalisticus resignatióval* vagy a szerencsére vagy Karvasy-féle kompendiumokra, silány akad. lythographiákra bizza magát.

Így történik, hogy a *természetes* hajlamot a semmit-tevés, könnyelmű szórakozások s időpazarlás iránt, maga a rendszer még *mesterségesen* fejleszti, ahelyett, hogy fejlődésében megakadályozná vagy elfojtaná.

Ime a másik oka annak végzetes bajnak, melyben az egész jogi oktatásunk sinlik: az *évenkénti kényszer-vizsgálati rendszer!* *Felső oktatás és évenkénti kényszer-vizsgálat!* Mesterséges és mégis céltévesztett kiforgatása az egyetemi tanítás lényegének. — Céltévesztett mondom, mert a gyakorlat kézzelfoghatólag igazolja, hogy e rendszerrel nem csak nem érhetni el azt a *célt*, mely eléje tűzve van, s a melylyel létezése jogosultságát indokolni szokták, sőt annak elérhetését megnehezíti. Egy merő formalitássá silányult vizsgálattal, mely hozzá még a kiszabott határidő s a tantárgyak mennyisége miatt a komoly, beható tanulást lehetetlenné is teszi — alig himém, hogy a vizsgálat valódi célját az *alapos tudást* biztosítani lehetne. Idejárul, hogy nézetem szerint nincs is *értelme* annak, hogy valakit, *már a felsőbb oktatásra érett korában tanulásra, tudományos vizsgálódásra akarjunk kényszeríteni!*

Ha úgyis egyik főbaja ennek az országnak, hogy boldog-boldogtalan, minden anyagi és szellemi tehetség és hivatás nélkül is, erővel a tudományos pályán akar boldogulni; s ezáltal a már többször említettem *szellemi proletariátus* napról-napra fenyegetőbb mérvben lép fel elannyira, hogy ma-holnap valóságos társadalmi bajjá növi ki magát: *úgy hiszem, az ország jól felfogott érdeke nem azt kívánja a kormánytól, hogy illusorius vizsgálatok által illusorius tanulásra (melyben semmi köszönet nincsen) kényszerítse a nem-hivatottakat*, s ezáltal maga is segédkezet nyújtson ama veszedelmes fél-képzettség, s minden tudatlansága mellett diplomákra hivatkozható üres gőg kifejlődhetésének, melyeknek oly ártalmas következményeit láthatni közéletünk annyi pályáján; hanem inkább azáltal fogunk e bajon segíteni, ha kevesebb, de kellő szigorral és tudományos szellemben tartott vizsgálat által, útját álljuk az ál-tudásnak s elzárjuk a magasabb, tudományos szellemet és alapos készséget igénylő pályára való léphetést s az azon való boldogulhatást azok elől, kik arra sem tehetséggel, sem hivatással nem bírnak, sem megkivántató szorgalommal és munkakedvvel nem rendelkeznek; de a mostani rendszer mellett nem egy esetben az igazán hivatottakat is háttérbe szorítják.

Attól — legalább egyelőre nem kell félnie ez országnak, hogy az illetén rendszer mellett nem fog *termelni* megkivántató számban ügyvédek, bírákat, minden rangú és rendű hivatalnokot! A mely országban egy-egy 600 frtos állomásra 60—70 pályázó jelenkezik, ahol az ügyvédek száma ma-holnap meghaladja a perlekedő-felek számát, s minden tizedik

embert „*honoratior*“-nak nevelnek: ott nagyon is idején lesz szakítani a rendszerrel, melynek fogyatkozásait és tarthatatlanságát az enquêten *Csengerj* egy valóban minden tekintetben megfontolásra méltó beszédben, egyes szaklapokban (s önálló füzetben is) *Lánczy, Dell' Adami* megczáfollhatatlanul bebizonyították, s melyet legfőlebb egyes tanári körök tudnak még védelmezni.

Mindenesetre különös tünemény!

Telát épen azok nem éreznék a rendszer hiányait, akiknek heteken át, naponként több órán keresztül lehet alkalmuk meggyőződést szerezni arról, hogy mily haszontalan időpazarlás tanárra és jelöltre egyaránt az a szakadatlan *vizsgálati tortura*, mely aztán végelemzésben még sem képes jóra való eredményt felmutatni?

Vagy talán mégis mi tévedünk mindannyian, kik amint elméletileg nem tartjuk igazolhatónak s a felsőbb oktatás lényegével megegyeztethetőnek az évi kényszer-vizsgálati rendszert; ugyanazt gyakorlatilag is haszontalannak tapasztaljuk?

Ajánlanék egy *próbát* az *igazság* kiderítésére.

Rendelje el a miniszter, hogy innentől minden néven nevezendő alap-, államvizsgálat, szigorlat *díj-talanul* tehető le.

Aztán egy év múlva újra tegyen kérdést a ma még annyira magasztalt *vizsgálati rendszer* iránt.

Úgy hiszem, a próba ki fogja deríteni az igazságot.

Azok kedvéért, kik előtt részleteiben kevésbbé ismeretes a fennálló tanulmányi és vizsgálati rendszer, álljon itt a következő vázlat.

A mostani *tanulmányi rendszer* nem kevesebb mint *tízennyolcz* kisebb-nagyobb terjedelmű disciplinát vesz fel keretébe mint *köteles tantárgyakat*, a köteles *speciál-kollégiumokon* kívül, melyeket csak épen úgy kényszerítve van a jogtanuló négy évi tanfolyama alatt hallgatni, mint a *főtantárgyakat*, azzal a különbséggel, hogy emezek időhöz nem kötvek, míg a *főtantárgyak*, legalább a jogakadémiákon évek szerint osztvák be.

Az összes tanszakok következők:

1. Bevezetés a jog- és államtudományokba. 2. Római jog. 3. Magyar alkotmány és jogtörténet. 4. Európai jogtörténet. 5. Jogbölcseészet. 6. Nemzetgazdaságtan. 7. Magyar magánjog. 8. Magyar közjog. 9. Alkotmány és kormányzati politika. 10. Pénzügytan. 11. Magyar közigazgatási jog. 12. Egyházjog. 13. Magyar pénzügyi törvények. 14. Magyar államstatistikája tekintettel Ausztriára. 15. Büntetőjog. 16. Peres és peren kívüli eljárás (beleértve a telekkönyvi eljárást is). 17. Osztrák magánjog. 18. Váltó- és kereskedelmi jog.

A köteles specialkollégiumok:

A bölcseészet- és művelődéstörténet köréből egy kollégium. Bányajog. Törvényszéki orvostan. Államszámviteltan. Európai államok statistikája.

A *vizsgálati rendszer* pedig — a tudori szigorlatokon kívül — a négy évi tanfolyam teljes befejezésére négy vizsgálatot rendel.

Az *első alapvizsgálatot* (mely az első év végén vagy a második tanév elején okvetetlenül leteendő, különben a jogtanuló a második évre nem bocsátatik); tárgyai: az egyetemes európai jogtörténet és a római jog.

A második alapvizsgálatot (a második év végén) melynek tárgyai: a jogböleselet, a magyar közjog, és a nemzetgazdaságtan.

A jogtudományi államvizsgálatot következő tárgyakkal: a magyar magánjog kapcsolatban az osztrák joggal, amennyiben a magyar birodalom területén gyakorlati jelentőséggel bír, és tekintettel a házasságjog kánonjogi elveire; a polgári törvénykezés, a büntetőjog és eljárás; a kereskedelmi és váltójog.

Az államtudományi államvizsgálatot, melynek tárgyai: Az alkotmány- és kormányzati politika; a pénzügytudomány; a magyar állam statistikája, tekintettel Ausztriára; a magyar közigazgatási jog, és a magyar pénzügyi jog elvei és főbb intézményei, végre az egyházjog.

E vizsgálatok egyike a 3-ik év végén, vagy ezentúl bármikor letehető, a ki azonban mindkettőt kívánja letenni, a másakra csak az utolsó félév utolsó *hat hetében* bocsátható.

Már most engedjük bár meg, a mit megengedni ugyan még az egyetemen is bajosan, az akadémiákon meg feltenni sem lehet, hogy mindezen tantárgyakat valóban érdemes s tudományos szakférfiak minden tekintetben korrekt módszerrel is adják elő, még e feltevés mellett is, kérdezem, lehet-e józanul képzelni, hogy a felsorolt tárgyak roppant massáját, a tudományos gondolkodás s önállóbb felfogás dolgában különben sem valami erős egyetemi és akadémiai tanulósereg, legtöbb esetben még nagyon is középszerű képességeivel s csekély szorgalmával, a leczkelátogatásban tapasztalható hanyagságával — alaposan feldolgozni,

megemésztetni és elsajátítani képes legyen; s az előírt vizsgálatok a felsőbb tanulmányoknak megfelelő tudományos készség s magasabb felfogás bizonyítékai gyanánt szolgálhassanak.

Aránytalanul több esetben inkább merőben illusorius értékűek.

Ha a minden terv- és cél nélkül összehalmozott tárgyak sokfélesége és terjedelme még nem is támasztana legyőzhetetlen akadályokat, a *gyakorlati kivétel* menthetetlenül illusoriussá teszi értéköket.

A budapesti egyetemen már maga a vizsgálatok roppant *nagy száma* teljes lehetetlenné teszi az értelmes vizsgálást. A jogakadémiákon pedig egyfelől az a *nemes verseny*, melyről már fenebb emlékeztem, s mely lényegében abban áll, hogy emez intézetek csakis a legutolsó esetben, tehát csak kivételesen merik kimondani a *felfüggesztést*, féltve úgysí évről-évre csökkenő hallgatóságukat és ezzel a *tanulót*; másfelől meg a *vizsgáló-bizottságok* szervezete, mely lehetővé teszi, hogy egyes tantárgyakban teljesen tudatlan és tájékozatlan tanárok is szerepelhessenek vizsgáló biztosokul.

A vizsgálati rendszer 33. §. szerint ugyanis a bizottságot maga a tanári testület alakítja; és pedig gyakorlatilag oly módon, hogy minden tanár kénye-kedve szerint iratja be magát vizsgáló-biztosul mindazon tárgyakra, a melyekre neki tetszik; s mivel a vizsgálat díjjal jár, könnyen érthető, hogy *csekély kivétellel*, minden tanár, minden bizottsághoz bejegyezteti magát, tehát olyan tárgyak vizsgálására is vállalkozik, melyekből egész tudománya néhány kérdésre szorítkozik — mely körülmény aztán, hogy

mennyire teszi lehetővé a vizsgálat komolyságát, ezt úgy hiszem, nem lesz szükséges bizonyítgatnom. Az a visszaesség, melyet *Usengery* oly találóan emelt ki, hogy a mostani vizsgálati rendszer szerint a tanuló inkább a *tanárt* mint a *tantárgyat* tanulmányozza, jogakadémiáinkon még határozottabban érvényesül. Csakhogy itt a jelöltnék csak *egy pár* vizsgálaton való jelenlétre van szüksége, hogy teljesen ismerje azon kérdéseket, melyeken túl a vizsgálat legtöbb esetben nem is terjeszkedhetik . . . azon egyszerű okból sem — mert az *ismeretes* kérdéseken túl magának a vizsgálónak tudománya sem terjed.

Félre tehát az ámitással.

Nevezzük meg a gyermeket a maga nevén: *A vizsgálatok a mostani rendszer és gyakorlat szerint* (egyetemen és akadémiákon egyformán) *semmire sem valók, csakhogy a tanárok pénz-kereseti forrásául szolgáljanak.*

És a tanulás az egész fejtegetésből?

Hogy a jogakadémiák fennálló szervezetük, a jelenlegi tanulmányi és vizsgálati rendszer s egyéb misériáik mellett, absolute képtelenek megfelelni annak a (kettős) feladatnak, melyet a „jogtanodák új szervezéséről“ szóló szabályzat eléjük szabott.

Lássuk már a következőkben, mily eredményre jutunk az *akadémiák* kérdésében, ha a felsőbb oktatás célját és a mi *specialis viszonyainkat* egyformán szem előtt tartva iparkodunk eldönteni, hogy miképen kellene újjászerveznünk felsőbb oktatásunk egész rendszerét.

III.

Nem habozom előre kimondani, hogy e fejtegetés eredménye sem üt ki kedvezőleg az akadémiákra.

Mert habár nagyon jól ismerem is a mi betegségünket: hogy erővel *gyakorlati nemzet* akarunk lenni; s nagyon jól tudom azt is, hogy még ma is uralkodik nálunk egy *áramlat*, melynek emberei *idealismust* látnak mindenben, a mi közvetlenül *kenyeret* nem nyújt, s a *merev gyakorlati felfogás*, a *gyakorlati élet igényeire való tekintet* még ma is sokaknak egyedül üdvözítő jelszava; még sem lehet kételkednem, hogy éppen a mi *speciális* viszonyainknak elfogulatlan vizsgálatából *ne kellene* untig elég argumentumot merítenünk az akadémiák ellen.

Hozzuk csak tisztába a felsőbb oktatás célját.

Három egymástól különböző nézetet kell e végből közelebbről tekintenünk.

Kezdjük mindjárt a *felső oktatás eszményén*.

E szerint az *ideális cél*: a kizárólagos tudományos foglalkozás — s az erre vezető *eszköz*: egy olyan intézet, mely egyedül és kizárólag a magasabb szellemi munkásság *műhelyeül* szolgáljon, a melynek egyedüli feladata a *tudománynak*, *magáért a tudományért* való művelése, a *tudományos vizsgálódás és kutatás* legyen — tehát a *tudomány-egyetem mint eszmény!* Csupa szaktudóssal és bűvárral, kiknek mindegyike a tudomány fáradhatatlan bajnoka és fölkentje, s a kiknek hivatása nem abban állana, hogy hallgatóikkal csak a tudomány eredményeit, a *dogmatikai részt* közöljék, hanem abban, hogy *közvetetlen érintkezéssel belevonják őket azon fárasztó szellemi munkába*, melylyel a tudományos vizsgálódás jár, s így *együtt dolgozva fejlesztsek és ápolják a bölcselő szellemet*.

Egy ily eszményi intézet létesítésére azonban nálunk, úgy hiszem, a legmerészebb reformernek

sem igen juthat még csak eszéágába is gondolni. A mi nyomorúságos anyagi és szellemi viszonyaink, s még e csekély anyagi és szellemi tőkének is fonák elhelyezése mellett, mi ma még messzebb állunk ez eszménytől, mint ég a földtől; és nagy szerencsének fogjuk tarthatni, ha csak annyit is sikerül elérnünk, hogy legalább ez eszményi felfogással merőben ellenkező áramlat nem arat feltétlen diadalt, s felsőbb iskoláink nem degradáltak lélekölő gyári műhelyekké, melyekből meglehet, hogy többé-kevésbé használható, de egyszersmind mindenesetre szellemtelen, s csakis gépies munkára képes *machinák* fognak kikerülni; vagy hogy a mostani virágzó állapotnak még továbbra is fenntartásával, a fokozatos hanyatlás és szellemi satnyulás lejtőjén nem jutunk az erkölcsi és szellemi tehetetlenség amaz örvényébe — ahonnan aztán nincsen kiszabadulás!

Félre tehát az eszményekkel!

Ez eszményi szempontot ám ne is vegyük érvül az akadémiák ellen.

Lássuk a másik nézetet.

E szerint a felsőbb oktatás főcélja a *szakképzés* s az erre vezető eszköz: a *szakiskolák*, egymástól elkülönözött *fakultások*, melyeknek feladata csak abban áll, hogy valamely gyakorlati pályára készítsék elő hallgatóikat. A *tudományos készséggel*, általánosabb műveltséggel, s hasonló dolgokkal nem törődnek.

„Ilyen intézet kell nekünk“ . . . hallom már a választ gyakorlati embereink részéről. Bajos annak idealizálni a kinek megevő kenyere is alig van stb.

Míg részemről nem habozhatom kimondani, hogy felsőbb iskoláinknak a felfogás szerint való

berendezését még összes fogyatkozásaink és túlságos *gyakorlati hajlamaink* mellett is *veszedelmesnek* kellene tartanom.

Nem egy argumentum szól emez állításom mellett.

Mindenek előtt az az elméleti szempont, mely-nél fogva még a lehető legjobban felszerelt ilyen különálló fakultások sem nyújthatnak olyan uni-versális szellemi képzést — *szellemi és erkölcsi* elő-nyöket, minőket erős szellemi középpontokon, egye-temeken sokkal könnyebben s mégis nagyobb fok-ban és biztosabban érhetni el. Míg másrésről nagyon is közeli a veszély hogy a mondott előnyökkel ellen-kező fogyatkozások természetes tenyésző-helyeivé sü-lyednek . . . mint ezt a mi „teljes jog- és államtudo-mányi fakultásaink“ oly kézzelfoghatólag bizonyítják.

Azokkal szemben, kik emez állítás ellenében a *francia fakultásokra* (faculté de droit) szeretnek hi-hivatkozni, legyen elég egyszerűen hivatkoznom azon tényre, melyet Csengery oly találóan hozott fel e pontnál, hogy t. i. a fensőbb oktatás ágainak el-különítését Cousintól fogja napjainkig Franciaország-ban is minden kiváló szellem elítélte és elítéli; s hogy tudósok és tanférfiak, egy Broglie, Baudrillart, Rénan, Michel, Breal egyaránt sürgetik ott is az elkülönített fakultások csoportosítását vagy közoktatási közpon-tok létesítését. Itt is úgy akarunk tehát járni, hogy a mit máshol már mint meghaladott álláspontot tekintenek s megváltoztatni törekszenek, mi még csak most akarjuk valóban alkalmazni és meggyö-kereztetni?!

Kétszeresen fonák eljárás.

Mert habár egyes tények nem adnak *Cousinnak*

igazat abban, hogy a francia jogiskolák igazi jogtudóst, valódi jogászt nem is képezhetnek; sőt mint Dell' Adami helyesen kiemeli, Franciaország a *facultés* szervezete mellett is nem csak fölötte képzett, a közigazgatási jogban is kiváló gyakorlati jogásznak, hanem egyszersmind oly virágzó és általános elismert kitünőségű jogirodalomnak is örvend, mely bámulatos bölcséleti szellemet, és különösen a gazdasági és jogi tanoknak olyan, mondhatni vegyvonzalommá vált szerves kölcsönhatását tünteti fel, minőt más irodalomban is alig, nálunk meg egyáltalán nem találunk: ne higye senki, hogy emez eredmény *főleg a rendszer eredménye* . . . és még kevésbé — a mint sokan szeretik felállítani az *analogiát*, hogy ennél fogva hasonló eredményt a mi akadémiai rendszerünknek is kell biztosítania.

Ha minden hasonlat már úgy is sántikál, ennél meg alig képzelhető sántikálóbbs analogon.

A francia intézetek, eltekintve attól, a mit egyedül az egyetem fejleszthet: a társkarokkal való együttműködésben kifejlő sajátos szellemi légkör, emelkedettebb, universális irányzat indító és mozgató erőitől — egyébkint rendelkeznek mindazon eszközök felett, melyek a felsőbb kiképeztetés céljaira szükségeltetnek; *még a magyar akadémiánk teljesen szükölködnek ezek hiányában.*

És mily különbség a városokban is! Egy Grenoble, Rouen, Lille, Dijon, Auger, Rheims, európai nevezetességű, történeti székhelyei, vagy egy Marseille, egy Lyon világkereskedelmi és nagyipari metropolisai — egy ezredéves, világra szóló kultúra emlékeitől, termékeitől környezve, s egy lakosság közepette, melynek műveltségét, szellemét s erkölcsi

színvonalát főleg a barreau s a magistratura, a pap-ság és műszaki intézők, valamint épen a helybenlakó birtokos arisztokratia köreire nézve, a legilletékesebb bírálók ítélte, *a megfelelő párizsi körök színvonalánál magasabbra becsüli*, a mi elvégre is nem alacsony mérték — és most vessük ehhez *a mi* vidéki városainkat. *) *Pápát, Kecskemétet* vagy akár *Debreczent, Győrt, Pécsét, Sárospatakot, Marmaros-Szigetet* stb. azokkal az összes hátrányokkal és *épen semmi* előnnyel, melyekről a mi vidéki városaink annyira híresek — s azzal a *szellemmel* mely bennök uralkodik, s a tudományos buvárlatot és munkásságot annyira megnehezíti ha *épen lehetetlenné* nem teszi: s kénytelenek leszünk beismeri, hogy nálunk az akadémiáknak a francia fakultások színvonalára való emelhetéséhez hiányzanak a legfőbb kellékek: az *alkalmas hely* és *tápláló szellemi légkör*, nem is említve egyéb eszközöket, melyek előteremtése — több szakiskolánál, mindenesetre több nehézségbe is ütközik, mint a meglevő két tudományegyetem mellett egy harmadiknak felállítása, s mind a háromnak fokozatosan de tervszerűleg munkába vett kellő gondozása, és megfelelő ellátása.

Minden egyéb okot ignorálva, tisztán opportunitási és célszerűségi szempontból sem lehetne tehát helyeselni anyagi és szellemi erőink olyatén szétforgácsolását, mondhatni haszontalan elpazarlását, a minővel két egyetem és tizenhárom jogakadémia fenntartása jár, vagy átalakításuk járna — s ha életrevaló nemzet vagyunk mely lelkesedni és áldozni

*) Lánzy Gyula: A felsőoktatás reformja s az új magyar köz-műveltség.

is tud (nem csak pénzt, de személyes és felekezeti érdeket és kicsinyes autonomikus féltékenységet is stb.) kulturális célokért, s nem áldozza fel a legfontosabb és szentebb ügyet gyarló, mihaszna indokoknak: *egyesült erővel, párt- és felekezeti különbség nélkül* kellene ösztökélnünk egymást, és támogatnunk a kormányt egy olyatén terv kivitelében, mely felsőbb tanügyiünknek *radikális* megjavításához vezetne.

Ugy hiszem, bátran kimondhatom az eredményt: Hogy még az esetre is, ha a felső oktatás céljául a szakképzést fogadjuk el, *szakítanunk* kell a mostani *akadémiai rendszerrel*, és pedig nem csak elméleti okoknál fogva, hanem a mi *specialis viszonyainkból* merített azon csak egyetlen argumentumnál fogva is, hogy életrevaló felső szakiskolákat nemcsak *jelentékenyen több anyagi áldozattal* tudnánk létesíteni mint egyelőre *három* egyetemet, hanem *egyáltalán* nem vagyunk képesek organizálni alkalmas helyi viszonyok, s egyéb szellemi faktorok hiányában.

E szerint még csak a harmadik nézettel kell tisztába jönnünk.

A felsőbb oktatás azon rendszerével, mely az említett két iránynak szerencsés kombinálását tűzi célul; tehát gyakorlati pályára is képez, s e célból a tudomány anyagát is közli, egyszersmind azonban a tudományos munkásságot is tanítja. E rendszer mellett — hogy Csengery szavaival éljek — a tanárok *nemcsak hirdetik*, de egyszersmind *művelik a tudományokat*, lévén a *tanszékek* egyuttal a *tudomány műhelyei*, hol azt is tanítják, hogyan kell tudományos foglalkozást űzni. A rendszer mellett a *módszert* is igyeksenek elsajátíttatni a hallgatókkal; s nem csupán

az emlékezetet terhelik meg az életre szükséges tananyaggal, hanem a *tudományos szellem és önállóság kifejtésére is törekcsenek*, úgy híven, hogy a mely *ifjú tiszta tudatot szerez a tudomány feladatairól és azon operációkról, a melyek szerint e feladatok megoldandók*, a tudományos érettség oly fokára emelkedik, a mely ha nem is akar tudós lenni, képessé teszi őt bármely hivatást az életben magasabb, tudományos értelemben fogni fel, s több belátással, több önállósággal, rendszeresebben és alaposabban űzni. Végre az önálló tudományos munkásság ápolása mellett a *tudományok egyetemes művelésére* is kiváló súlyt helyez e rendszer, szem előtt tartva, mind a *tudományok egyes ágainak kölcsönös fejlesztő hatását egymás között*, mind az *ifjúság szélesebb alapon nyugró, általánosabb művelése lehetőségét*.

Szándékosan idéztem e minden tekintetben karakteristikus sorokat egész terjedelmökbén. Nemcsak azért, mert lehetetlennek tartom, hogy valaki találóbban jellemezhesse e rendszert, hanem főleg azért, mert e pontnál alig lehetne erősebb érvet felhozni az *akadémiák* ellen, mint a milyen e sorokban foglaltatik.

Kisértjük meg csak az összehasonlítást.

A felső oktatás valódi célja és feladata szerint a tanárok nemcsak hirdetik, de egyszersmind művelik a tudományokat.

Az akadémiákon — tisztelet a csekély számú kivételeknek — nemcsak hogy *egyáltalán* nem művelik, sőt nem is *értik* mit tesz az művelni a tudományokat, hanem nem is hirdetik azokat, lévén az, amit a tanárok nagy része úgy-ahogy mégis előad,

legfőlebb valamely elavult tankönyvnek, összeférezelt botrányos kéziratnak kibetűzése vagy egyszerű ledarálása — tehát valami *galimathias*, de *nem tudomány*.

A felső oktatás valódi célja szerint a *tanszék*ek egyuttal a *tudomány műhelyei*, hol azt is tanítják, hogyan kell *tudományos foglalkozást űzni*.

Az akadémiákon nagyobbára a tudatlanság, *pépiuër-jei*, honnan, ha rövidke fél órái izzadás után végre kiszabadultak a mesterek, — alig várják, hogy az egyik *Geschäftje* után lásson, s a másik a *tantermet istállóval* cserélje fel; gyárak hol rendszerint semmi jóra való dolgot sem produkálnak (legfőlebb haszontalan vásári munkát) s a hol a hallgatóság — ha ugyan egy-két hallgató így nevezhető, legfőlebb azt tudja meg, hogyan lehet a *tudományos foglalkozásból csúfot űzni*.

A felső oktatás igazi célja szerint a tanárok igyekeznek, hogy a *rendszer* mellett a *módszert* is elsajátítsák a hallgatók, s nem csupán az emlékezetet terhelik meg az életre szükséges tananyaggal, hanem a tudományos szellem és önállóság kifejtésére is törekszenek, hogy ez úton a jelölt a *tudományos érettség* oly fokára emelkedhessék, melyen képessé lesz bármely hivatást az életben, nagyobb, tudományosabb értelemben fogni fel, s több belátással, rendszeresebben és alaposabban űzni.

Az akadémiákon a tanárok nem csekély %-nek magának sincs fogalma *rendszer* és *módszerről*; tudományos szellem és önállóság kifejtéséről pedig hogyan lehetne szó azoknál, kik ilyes *haszontalanságok* hiányában maguk is teljesen *szűkölködnek*; lévén tud. előiskolájok: a káutor-tanítóság, vagy jobb eset-

ben egész tudományuk: az együgyű pedanteria, tires fontoskodás. Ami meg a jelölt *tudományos érettségét* illeti, melyre ily módon emelkedik, ez csak abban nyilvánul; hogy belátva az előadások látogatásának haszontalanságát, *rendszeresebben és alaposabban üzi a lecske-mulasztásokat.*

Végre a felső oktatás valódi célja szerint az önálló tudományos munkásság ápolása mellett a *tudományok egyetemes* művelésére is kiváló súly fektetendő, szem előtt tartva mind a tudományok egyes ágainak kölcsönös fejlesztő hatását egymás között, mind az ifjúság szélesebb alapon nyugvó, általánosabb művelése lehetőségét.

Az akadémiákon? . . . bocsánat: *a teljes jog- és államtudományi karokon, melyek az egyetemmel nem versengre kelni hivatvák,* a felső oktatás eme követelménye felett akár agyon nevetik magukat a tudós professzorok. Még csak ez kellene. Csökkenni engedni az ügyis évről-évre csökkenő tandíj-jövedelmet azzal, hogy a joghallgatók más tárgyakra is beiratkozhatnak, mint a melyekre épen kötelezték: 4 órás philos. és 4 órás históriai kollegiumra?!

Igaz hogy nem is volt rá eset, hogy a lefolyt 4 év alatt, mióta a miniszter a pozsonyi akadémia mellé a philosophián és histórián kívül a class. philologia, német- és magyar nyelvészet és irodalom tanszékeit felállította, csak egy jogtanuló is beiratkozott volna e tárgyakra a köteles órákon kívül.

Hiszen egy jogász csak nem fog hallgatni class. philologiai kollégiumot! Ilyesmit még csak gondolni is *örültség*, mondta egy alkalommal egy tudós kollégám — ki pedig legnagyobb tekintélynek tartja

magát a kollégiumban — de még „*felső-folyamodvány*“-nyal is fenyegetett, midőn szóba került, hogy több *philosophikum* sem ártana jogászainknak, sőt a mi nyomorult viszonyaink mellett, ha már léteznek egyéb tanszékek is — talán a class. phil. egyes kollégiumait is lehetne gyümölcsözőbbekké tenni s a tandíj aránylagos megosztását ezekre is terjeszteni? No ily kísérletet már épen nem lehetne másnak tekinteni mint *direkt merényletnek* a *tanszabadság*? . . . nem a *tandíj-jog* ellen! Melynek védelmére emberünk akár ő Felsőig fellebbezné mindenestre jogosult panaszát.

Ily körülmények között és szellem mellett, hogy aztán a miniszter intentiói a pozsonyi akadémia kibővítését illetőleg teljesen sikertelenek maradtak . . . s a *misériákat* melyekben felső oktatásunk sinlik, absolute nem kevesítették; ellenkezőleg, mert az előnyök, melyeket a kibővített intézet a többi szűkebb körű akadémiakkal szemben nyújtani hivatva volt . . . valójában csak egypár jogtanár úgys eléggé előnyös helyzetét tették még előnyösebbé a *seniümra* alapított fizetés-felemelés által . . . még nevelték az anómaliák számát . . az nagyon természetes.

Az ifjúság teljesen elzárkozott emez előnyök elől . . rá nézve *előnyösebbnek* mutatkozott, ha a kötelező órákon kívül azokat a kollégiumokat siet választani, melyeket csak úgy félig-meddig szokás megtartani.

De hagyjuk a szomorú képet, a kétségbeejtő összehasonlítást, melynek eredménye a *valóságban* mindenestre *lesújtóbb* mint amilyennek e *papíron* látszik. De a kinek úgys eléggé mostoha tanügyünk

sorsa szíven fekszik — az ne tegye le a lapokat a nélkül, hogy a mondottak felett legalább komolyabban ne tündödjék.

Én pedig az antecedentiák mellé hadd állítsam a szükséges konsequenttiát: hogy a felsőbb oktatás valódi célját tartva szem előtt, épen feltétlenül tarthatatlannak sőt veszedelmesnek kell nyilvánítanunk a jogakadémiai rendszert, s a fennálló jog- és államtudományi karok reformálását csak eltörlésükön lehet kezdeni.

Legyen a következők feladata most már kimutatni, hogy midőn arra még csak gondolnunk sem lehet, hogy „eszményi intézeteket“ létesítsünk, tisztán és kizárólag csak a *tudományok szolgálatára*; s affelett sem igen kételkedhetünk, hogy jóra való szakiskolák felállítása a mi speciális viszonyaink szerint legyőzhetetlen akadályokba ütközik, s még emmellett is csak *kétes* sikerrel biztat, mert egyoldalú; tehát nincs is egyéb választásunk mint az ismertett két iránynak *szerencsés kombinálását* tűzni célul: a választással s a választott rendszer megfelelő életbeléptetésével sikeresen és gyökeresen is fogjuk keresztülvihetni a felsőbb oktatás reform-munkáját.

A rövidke vázlat, melyet itt közbeszurok, egyzersmind kereteül szolgálhat annak a *tervezetnek* melylyel nézetem szerint minden nagyobb nehézség nélkül, s mégis gyökeresen és biztosan lehetne megoldani a kérdést, melyre a miniszter első sorban hívta fel az enquête figyelmét: a tanulmányi és vizsgálati rendszer reformját, de mely azóta, a budapesti egyetemi jogi kar tanártestületével tartott tanácskozmány alapján — ismét szerencsésen lekerült a napi rendről. . .

IV.

A kombináció kérdésében három eset lehetséges.

A két iránynak egyarányos kombinálása. A *tudományos és szakszerű képzés* igényeinek egyforma érvényesítése.

Vagy: A tudományos iránynak tulsulya a szakképzés felett. Hol a főczél a tudományos szellem fejlesztése és ápolása, azonban folytonos tekintettel a szakképzés követelményeire is.

Végre: A szakképzés előtérbehelyezése a tudományos elemmel szemben. Hol az alapos és minden oldalú szakképzettség a főczél, s a tudományos szellem fejlesztése csak mint ama főczél nélkülözhetetlen eszközé és tényezője szerepel.

Nem lesz nehéz kimutatnom, hogy ha végleg szakítunk az *akadémiai rendszerrel*, s az *egyetemi rendszer* kizárólagos és feltétlen érvényesítését tűzzük alapfeltétele, *conditio sine qua non*-ja gyanánt reformtörekvéseinknek: *egy jól organizált tudományegyetemen*, okszerű tanulmányi és vizsgálati rendszerrel a háromféle szétágazás szerint formálható követelmények mindegyike kielégíthető, s hogy ennél fogva a felső oktatás bajainak gyökeres orvoslását csakis ilyen intézetek fellátása- vagy a létezőknek megfelelő átalakítása által lehet eszközölni.

A főbb elvek, melyektől nézetem szerint e tervezet sikere függ a következők:

1. *Feltétlen tanszabadság* mind a tantárgyak minőségét mind a tanórák számát stb. illetőleg, *azokra nézve, kik az egyetemet tisztán tudományos czélból, nem mint kenyér-keresetre kvalifikáló intézetet keresik fel.*

Nálunk, hol még mindig elég nagy az arisztokratia és birtokos-osztály azon tagjainak száma, kik a tudományt nem kénytelenek kenyér-kereseti eszközül tekinteni, hanem magasabb szempontokat tarthatnak szem előtt, mintegy kézzelfoghatólag indikálva van ilynemű intézkedés által, nem csak *lehetővé tenni*, hanem a nemesebb ambíció felébresztése által *elősegíteni* a tudományos szellem kifejlődését s a magasabb műveltség elterjedését azoknál, kik anyagi helyzetöknél fogva ennek megszerzésében annyi előnnyel rendelkeznek. Ezáltal, a mellett hogy egy minden tekintetben művelt, tudományosan képzett, egyszersmind komoly munkához is szokott *aristocrátiát* s *birtokos-osztályt* sikerülne teremteni (a mostani nem csekély részben tehetetlen és életunt körök helyett) mely épen függetlenségénél s magasabb képzettségénél fogva a törvényhozás s a magasabb állami szolgálat terén is jó szolgálatokat tehetne e házában: még az a haszon is háramlanék az országra, hogy az ilyen magasabb műveltséggel s komoly törekvéssel bíró osztály *anyagi tőkéjét is mindenestre okszerűbben s az országra s annak kulturális érdekeire gyümölcsözőbben fogná elhelyezni.*

Mert csak megpendíteni akarok egyes eszméket, nem lehet föladatomban tüzetesen kifejteni és részletezni mindazon előnyöket, melyek egy ilynemű intézkedés által létrehozhatók volnának s melyekről a mostani rendszer mellett szó sem lehet. Száraz pénzügyi tételes törvények, szellemtelen közigazgatási intézkedések bemagoltatása, s hasonló lélekölő disciplinák, melyekre nagy szüksége lehet az illető szakhivatalnoknak, de melyek a magasabb, tudományos szellem

kifejlesztésére oly kevésbé alkalmasak s mégis annyi áldozatba (időbe) kerülnek: inkább előlik mint ápolják a tudománykedvet, s midőn mégis a belőlők sikeresen kiállott vizsgálatához van kötve a tanulmányi tanfolyam befejezhetése vagy *folytathatása*, nem lehet csodálni, ha mostani rendszerünk mellett kevés *gondolkodó fő*, de annál több *kontár* lép ki az életbe; *tudományosan képzett arisztokráciánk s birtokos-osztályunk pedig nincsen.*

Mindaddig, míg alihelyett hogy megkönnyítenők még megnehezítjük a *tudomány*nyal magáért a *tudományért* vagy magasabb célok iránti tekintetből való foglalkozást, s az úgy nevezett *tudományos passio* kifejlődhetését: jelentékenyebb javulást a szellemi haladás terén nem várhatunk. Ezt pedig nem eszközölhetni másképp, mintha szakítunk azzal a tanrendszerral, mely lényegében teljesen *lenyűgözi a tanszabadságot* s nem kevesebb mint *24 köteles tantárgynak* évekre beosztásával s *kényszer-vizsgálati* rendszerrel minden önállóbb vizsgálódásra-törekvést lehetetlenné tesz.

Könnyű levonni a konsequentíát.

Ez okból tartom az ujja-alkotás első és legfőbb elvének és feltételének az említettem feltétlen tanszabadságot.

2. Második elv: *A kényszervizsgálatok eltörlése, azokra nézve, kiket az 1. pont alatt ismertetett indok vezetett az egyetem falai közé.* Ez a követelmény egyszerű folyománya az első elvnek. A kit igazi tudomány-szomj, magasabb műveltségre való törekvés vezet, annak alig ha lesz szüksége kényszer-eszközökre, hogy passióját kielégítse, vagy nemesebb ösztönének eleget tegyen. Okszerű tanítás, kitünő szellemek veze-

tése mellett a tudományos foglalkozás *élet-szükségletévé* lesz, mely maga-magában találja kielégítésének biztosítékát. Az ilyenekre nézve tehát egy megszabott határidőn belől, a legdisparátusabb s tanulmányaival úgyszólván semmi összefüggésben sem levő tárgyakból leteendő vizsgálatnak értelme sem lenne. A tanárokkal való folytonos szellemi érintkezés, konversatoriumok tudományos problémák felett, irodalmi foglalkozás stb. sokkal biztosabb eszközökül ajánlkoznak a tudományos szellem felébresztésére és fejlesztésére a kényszer-vizsgálatoknál. A megszerzett magasabb tud. kvalifikációról pedig a *tudori szigorlatok* szolgáljanak bizonyítécul.

3-ik elv: *A korlátozottabb tanszabadság, kötöttebb tanrenddel* azokat illetőleg kik nem tisztán tudományos, vagy valamely magasabb célból (törvényhozói, államférfiúi kvalifikáció megszerzése) hanem főleg bizonyos szakképzettség (bírói, ügyvédi, tisztviselői stb. kvalifikáció) elsajátítása végett keresik fel az egyetemet, s a kikenél az első pont alatt kiemelt feltétlen tanszabadság könnyen azon veszedelemmel járna, hogy az illetők kizárólagosan csak kenyér-tantárgyaikat tartván szem előtt, a tudományos szellem s magasabb jogászai gondolkodás kifejlesztésére mi gondot sem fordítanak, az annak felébresztésére szükséges elméleti alapvető studiumokat teljesen elhanyagolják, s ennek hiányában, ha talán elég pedáns s a szakmájokhoz tartozó ismeretek bemagolása által többé-kevésbé használható gépekké is kvalifikáltatnának: arra a magasabb álláspontra, mely a bírói, ügyvédi, tisztviselői foglalkozásban nemcsak *kenyérkereseti forrást*, de egy nemesebb hivatás-kör betöltését látja —

sohasem emelkedhetvén, elvégre sem szolgálhatnának egy olyan *intelligens közép-osztály* konstans törzse gyanánt, amilyenre a mi országunknak oly nagy szüksége van; s a milyennek létesítése ma már csaknem élet-szükséglet. Ennek minél biztosabb elérhetését czélozza — mint egyébkint is szükséges postulátuma az épen most fejtegetett elvnek, a

4-ik elv: Az évenkénti kényszer-vizsgálatoknak csupán *két elméleti, tudományos szellemben s kellő szigorral tartott vizsgálat*tal való helyettesítése. Ez intézkedés célja a tudományos szellem folytonos ébren-tartása, azoknál, kiknél a kenyér-kereset lévén a főindok, igen közel áll a veszély, hogy a közvetlenül semmi hasznót nyújtani nem látszó alapstudiumokat egészen elhanyagolják — természetesen az alapos és jóra való szakképzettségnek is nem csekély kárára. Ezeknél a „*praktikus hajlamokat*“ okszerű „*presszióval*“ ellen-súlyozni már az egyetemi oktatás természetének megmenthetése céljából is okvetlenül szükséges.

Csakhogy épen ezért ezeknek a vizsgálatoknak, különböző s talán a tudomány nevére nem is érdemes disciplinák conglomerálásával nem szabad lélekölő torturákká, vagy merő formalitásokká szerveztetniök. A magasabb jogi műveltség, önálló gondolkodásra képes szellem bizonyítékai gyanánt kell szolgáltniok, s e cél igényeihez képest alakíttatniok. Bármely egyéb czélt tűzni eléjük annyit tenne, mint merőben félreérteni e tervezet czélzatait, s az egész sikerét illusorius érdekek kedvéért kockázára tenni. Az egyes tárgyak kijelelése s általában a vizsgálati rendtartás részletes szabályainak megalapítása képezhetik ugyan vitatkozás tárgyát, de csak annyiban, amennyiben

a terv szellemét nem alterálják. Hogy pl. csupa gyakorlati, vagy olynemű disciplinák, melyek csak a memóriát terhelik, de az értelmet legkevésbé sem élesítik — vagy kelleténél *több tantárgynak* felvétele a vizsgálat keretébe, már nem volna összeegyeztethető e tervezet szellemével, az önkényt érthető. Kizárólag csak *elméleti tárgyak*, melyek megértése és önálló feldolgozása a bennök tárgyalt problémák iránt való eligazodhatás, már behatóbb gondolkodást s tudományosan fegyelmezett észet feltételez, s ezek is csak tervszerű kapcsolatban (két — legfőlebb három tárgyat véve össze egy-egy vizsgálatba) képezhetnék csak nézetem szerint az ilyenemű vizsgálatok tárgyát. Több mint *két* vagy *legfőlebb* három elméleti tárgynak felvétele már azért sem volna indokolható, mivel e vizsgálatok fő — mondhatni egyedüli célja a tudományos szellem folytonos ébrentartása lévén — a gyakorlati szakképzettség igazolása külön ügyvédi, bírói, közigazgatási stb. államvizsgálatoknak tartatván fenn — e cél *két-két* vagy legfőlebb *három-három* tantárgynak alapos feldolgozásával s az elért eredménynek két külön vizsgálaton való bemutatásával teljesen elérhető.

Ami már a gyakorlati kivitelről illeti: az *első elméleti (alap) vizsgálat* a második év végével volna leteendő; tárgyait képezhetnék: a *római jog*, *összehasonlító jogtörténelem*, s a *magyar közjog*. Azokra nézve azonban, kik e tárgyak bármelyikében a tanév folyamata alatt tartandó collóquiumok vagy vitatkozások alkalmával *küünő* előhaladást tanusítottak, mi az illető szaktanár magán-bizonyítványával lenne beigazolandó, az illető tárgy elengedtetnék. Ez intézkedést azért

tartanám szükségesnek, hogy azt a *közvetetlen érintkezést* tanár és hallgató között, mely oly határozó befolyással lehet a jelölt tudományos kiképeztetésére, kivált kitűnő tanároknál — s az előadások szorgalmas és figyelmes látogatását, ilymódon is sikerüljön előmozdítani. Emmellett — legalább részemről úgy vagyok meggyőződve — egy ilyen, a szaktanár alapos meggyőződése alapján adott bizonyágtétel a jelölt tudományos képzettségéről nem is bírna *kevesebb értékkel* a vizsgálat alapján nyújtott bizonyítványnál s mégis tetemes könnyebbitést okozna. Visszaélések lehetségesek ugyan — de ilyenek a vizsgálatoknál sem lehetetlenek.

A *második elméleti vizsgálat* a *negyedik év*, tehát az egész tanfolyam befejeztével volna leteendő: a *magyar magánjog-, büntetőjog- és nemzetgazdaságtanból*. Szintén a fentebbi módozattal.

A vizsgáló-bizottságok — a vizsgálatok tisztán tudományos jellegének megfelelőleg — kizárólag egyetemi tanárokból alakítandók. Az alakítás módozataira nézve eltérők lehetnek a vélemények; nézetem szerint azonban mindenesetre legcélszerűbbnek mutatkozik csakis *szakemberekre* bízni a vizsgálást, tehát az illető tárgy rendes és magántanárain kívül csakis azon egyetemi tanárookra, kiket a kar, az illető szakban tanusított alapos képzettségök, az azzal való folytonos (pl. irodalmi) foglalkozás alapján vizsgálóbiztosokul megválaszt. Nem úgy, mint a mostani vizsgálatoknál történik, hogy minden rendes-rendkívüli tanár akár minden tantárgyra bejegyeztetheti magát vizsgáló-biztosul — tehát oly tantárgyakra is, melyekkel csak akkor foglalkozik, a mikor éppen

vizsgálatra hívják. Ilyen eljárás veszélyeztetné a sikert, melyet létesíteni e vizsgálatok főfeladata. Az elnöki tisztet a vizsgálati tárgyak *rendes tanárai* vinnék évenként felváltva.

Egyéb, az egyetem kebelén belül tartandó, vagy több tantárgyra vonatkozó vizsgálatra — természetesen a tudori szigorlatokat nem tekintve — az említett terv szelleme szerint, semmi szükség sincsen. Sőt az ismertetett két emléleti vizsgálatot sem kell kötelezővé tenni azokra (habár szakpályára készülnek is) kik tudori szigorlatoknak vetik alá magukat. Annál kevésbbé, miután e szigorlatoknak, — már jellemöknél fogva is — még szigorubb tudományos képzettségről kell tanúskodniok mint amaz elméleti vizsgálatoknak. A kettős vizsgálat tehát nem volna egyéb felesleges időpazarlásnál. Ide járul, hogy a szigorlatok tervszerű berendezésével még *forma szerint* is pótolhatni az elméleti vizsgálatokat. Képezzék az első szigorlat tárgyát az első elméleti vizsgálat tárgyai, a másodikét a második elméleti vizsgálat stúdiumai, mégis azzal a különbséggel hogy itt az a kedvezmény a vizsgálat valamelyik tárgyából való felmentetésre, elessék: és épen semmi ok sem lesz arra, hogy a szigorlat mellett az elméleti vizsgálatot is megkívánjuk. A harmadik szigorlat tárgyai gyanánt aztán — ily berendezés mellett — a *jogbölcselet* (persze nem a mai észjogi fogalmakkal) a *politika* s a *statistika elmélete* szerepelhetnének.

Ezzel természetesen az a bifurcatió, melyet az új szigorlati rendtartás megalapított, újból el lenne ejtendő, mint teljesen haszontalan, s a kivitelben — az illető rendtartás módozatai és szabványa szerint

— épen absurd. Nem egy érv szól e tétel mellett, melyeket e helyütt tüzetesen fejtegetni nem lehet feladatomban. Két szempont kiemelését azonban még sem lehet elmulasztanom hogy az álláspont helyességét legalább *egész átalánosságban* illusztráljan. Egyik a *szigorlat tisztán tudományos jellege*, mely kizár minden részletes ismeretágot vagy a tudomány nevét legfőlebb kompromittáló tárgyat, a szigorlat tárgyai közül; s a másik az *államtudományok még forrongó állapota*, minélfogva a mi bennök valódi tudomány s így a szigorlat tárgyát képezheti, az legfőlebb egy-pár alapvető disciplinára szorítkozik, tehát minden túlterhelés nélkül bevonható a szigorlat keretébe. Ha mindenféle egyházjogot, osztrák statistikát, közigazgatási — pénzügyigazgatási jogot — kereskedelmi, váltójogot stb. nem akarunk összehalmozni — mi különben is képtelenség: alig van ok a *doctoratus egységet*, illusorius bifurcatióval megzavarni s ezáltal az egész vizsgálatot természetéből kivetköztetni. Annál kevésbbé, mivel a szak-képzettség igazolása — e terv szerint — már nem egyetemi, hanem az egyetemtől egészen független állami (ügyvédi birói, közigazgatási stb.) szak-vizsgálatok által történvén (melyeknél egyetemi tanárok csak annyiban szerepelnének, amennyiben a kormány által vizsgálóbiztosokul kineveztetnének): speciális szakismereteket tárgyaló studiumok okosan nem is tartozhatnának egy tisztán tudományos jellegű vizsgálat tárgyai közé.

E szakvizsgálatokra csak azok lennének bocsáthatók, kik az egyetemi elméleti vizsgálatokat (vagy ezek helyett a megfelelő szigorlatokat) már jó sikerrel kiállották. A szigorlatok kizárólagosan *tudo-*

mányos grádus gyanánt szolgálván, semmiféle (pl. ügyvédi) szakpálya előfeltételeit nem lennének követelhetők, a két elméleti vizsgálat magában is elég garantiát nyújtván bármely szakpályán szükséges tudományos előképzettség iránt.

A mi már a *tanulmányi rendszer reformjára* vonatkozó részletesebb meghatározásokat illeti, önkényt érthető, hogy e tekintetben is a fentebb megállapított elveknek kell feltétlen irányadókul szolgálniak, hogy a tervezet szelleme meg ne hamisíttassék.

Azokra nézve tehát, kik tisztán tudományos célból keresik fel az egyetemet, köteles tantárgy vagy óraszám nem léteznék, csak annyiban, amennyiben az illetők *szigorlatoknak* is szándékoznak magukat alávetni. Ez esetben a szigorlatok tárgyai egyszersmind köteles tárgyakul tekintendők, nem ugyan év- vagy tanfolyamokhoz kötötten, de *legkevesebb négy év* alatt hallgatandók gyanánt.

Azokra nézve azonban, kik főleg valamely szakképzettség megszerzése végett lépnek az egyetembe, a szigorlati tárgyakon kívül még *egyéb studiumok* is szerepelhetnének köteles tárgyak gyanánt. Különösen a philos. fakultásnál: az ethika és a psychologia, phisiologiai alapon. De tulságig menni a megszorításokban — még itt sem tartanám tanácsosnak. Tanuljon meg a jelölt mielőbb a maga lábán járni, s ahelyett, hogy kész tervet kap kezéhez, legyen rászorítva, hogy a jövő szakpályája igényeire való tekintetből *szükséges*, vagy *hasznos* disciplinákat maga kénytelítettessék összeválasztani — mégis azzal a kikötéssel, hogy egy félévnek beszámítására legkevesebb 20 óra kívántatik.

V.

Ezzel be is fejezhetném ez odiosus tárgyalást, ha azon *áramlattal* szemben, mely a jogakadémiák érdekében létezik, valamint amaz *érvek* tüzetesebb illusztrálása végett, melyeket e kérdésben tekintélyes és befolyásos egyének is hangoztattak, nem mutatkoznék szükségesnek, hogy még tovább is foglalkozzam e kérdéssel . . . s a tényleges állapotoknak még részletesebb előadásával azt a roskatag básist is elvonjam alóluk, a melyen ma még úgy-ahogy megállanak.

Mindenek előtt azt a *naiv hitet* akarom lerontani, melynek meggyökereztetésével talán még leginkább sikerülhetne emez intézetek életét ideig-óráig — vagy addig, míg úgyis fogyatékos életerejük magától is kimerül — eltengetni . . . kulturális állapotaink további rovására. Azt a *hitet* értem, mely a jogakadémiai oktatásban, annak összes árnyoldalai mellett is, az egyetemi rendszerrel szemben pädagogiai és fegyelmi tekintetben oly gyakorlati és positiv előnyöket talál, hogy az akadémiák eltörlését már ennélfogva sem tartja indokolhatónak vagy tanácsosnak.

„Az akadémiák elvégre is birnak a lyceális- és tutorial-rendszer előnyeivel, ammellett hogy árnyoldalaikat elkerülik.“

„A tanár *ismer* (!) minden hallgatót, s a hallgató ennek tudata alatt *serénykedik* (!).“

„A tanár minden órán névtár nélkül is belátja osztályát, látja kik figyelnek, kik okulnak előadásán . . . behatóbban konstatálhatja a tanév folyama alatt, hallgatóinak egyéni tanulmányait s iparkodását“ stb.

Mennyi tévedés, illúzió csak e néhány sorban!

Nem habozhatom kimondani, hogy a ki csak ennyit is kész elismerni a jogakadémiák előnyeiről ... egy pillanatra sem tekinthetett be életükbe!

No még csak az volna hátra, hogy a teljes jog- és államtudományi karokká alakított jogakadémia tanárai, holmi lycealis és tutorial rendszerrel nyűgözzék le azt a szabadságot, melyet újjászervezésük biztosított!

És ugyan hogyan ismerhesse a tanár hallgatóit, mikor minden órájára más-más vetődik be — ha ugyan egyáltalán bevetődik valaki — a tanterembe.

A hallgató meg miért *serénykedjék* — ha úgy tapasztalja, hogy egyik-másik professorának nem valami nagy örömet szerez e serénykedéssel — vagy hogy nem is igen *okulhat* előadásaiból? stb.

Ne ámítsuk tehát magunkat és egymást — s ezzel talán nem akarva — de így se akadályozzuk meg vagy hátráltassuk, hogy e kérdésben végre alapos közvélemény fejlődhessék.

A *jóhiszeműség* itt többet árt mint használ.

A ki ismeri az állapotokat, az merje is azokat hiven megismertetni — s ne takargassa a hiányokat, hogy aztán a „concedo“-ból erőszakos „conclusió“-kat formálhassanak a rendszer pártolói.

Én négy évi *folytonos és közvetlen* tapasztalat után kénytelen vagyok minden fentartás nélkül ki nyilatkoztatni, hogy a fentebbi *hit* az akadémiák állítólagos előnyeiről merő áltatás.

És ebben a szilárd meggyőződésben, az enquête nem egy kiváló tagjának felszólalása és érvelései sem képesek megingatni. Mert világosan áll előttem, hogy mindezen argumentálások a kérdéses

akadémiák nyomorúságainak teljes nem-ismerésén alapulnak; vagy erőszakos sophismák; vagy olyan reformok keresztülvitelére czéloznak, melyekkel csak húzzuk-halasztjuk a radikális kúrát, de éppen nem segítünk, nem mondom, hogy még rosszabbá tesszük a helyzetet; vagy mind a három együtt.

Ilyen konglomerátuma a visszáságoknak pl. mindjárt azon okoskodás, mely az enquête tanácskozmányairól kiadott füzet 131-ik lapján *lenyomatva* is olvasható, s *négy* tekintetnél fogva nem tartja az akadémiák eltörlését indokoltnak.

„A jogakadémiák ugyanis első sorban hazánkban jelentékeny *multtal* birnak, mely alatt arról mégis tettek bizonyosságot, hogy bizonyos szükségnek megfeleltek; s hazánkban nem egy jeles szakembere, tanára, államférfia jogakadémián nyerte képeztetése első alapjait.“

Mintha bizony most affelett tűnődnénk, mért léteztek a jogakadémiák? S *eltörlésüket a multban* sürgetné valaki! Mert abból, hogy a jogakadémiák jelentékeny multtal birnak, s bizonyos szükségnek *megfeleltek* (a multban), már csak nem lehet logikai alapossággal azt következtetni, hogy *jelentékeny jelennel* is birnak s a *jelenben* is *szükséget* pótolnak. Hiszen ilyen okoskodás mellett semmiféle intézményt sem lehetne abrogálni bármennyire *lelte* is magát, mert multja csak *volt*, s bizonyos *szükségnek* is megfelelt! A megyei rendszernek is volt talán még jelentékenyebb multja s még is teljesen átidomították — s a jobbágyi rendszert eltörlték . . . a zsidókat emancipáltak stb., pedig az illető intézmények valamennyiének volt nagyon is jelentékeny multja!

No meg azok a viszonyok, melyek között ezen akadémiáknak oly jelentékeny multjuk volt, s az a szerkezet, a melylyel bírtak, midőn bizonyos szükségnek megfeleltek . . . hová tűntek az éjji homályban? Nem-e az volna tehát a helyesebb conclusio, hogy mivel kulturális és oktatásügyi viszonyaink egészen mások, mint a melyek közt az akadémiák jogosan léteztek s bizonyos szükségnek is megfeleltek, s e viszonyok közé többé semmiféle szervezettel be nem illeszthetők, mint ezt *jelenük* fényesen bizonyítja: nincs egyéb hátra mint valamennyit menthetetlenül eltörölni.

Ami az idézet másik passusát illeti, hogy „hazánknak nem egy jeles szakembere stb. jogakadémián nyerte kiképeztetésének első alapjait“, ez ellen mint helytelen érv ellen az *akadémiák mellett* elég legyen arra a legprimitivabb logikai szabályra utalnom, mely szerint: *a részleges majorból semmi sem következik . . .* abból, hogy *nem egy jeles ember* az akadémián nyerte képeztetése első alapjait — *egyszerűen semmi sem következik.*

„A jogakadémiák e mellett (eltekinthetve attól, hogy részben saját alapítványaikkal bírnak s az államkincstárt nem terhelik) bizonyos nagyobb fontosságú *érdekekkel* is állanak kapcsolatban, jelestül nemzetiségi, művelődési és vidéki városi központok érdekeivel, melyeket figyelmen kívül hagyni *nem lehet.*“

Ez ugyan elég *categorice* van mondva, de annál kevesebbet bizonyít. Mert eltekinthetve attól, hogy az összes akadémiák, de főleg azok, melyek az *államkincstárt nem terhelik*, annál *súlyosabban nehezednek az*

országgra kulturális tekintetben — azok a bizonyos nagyobb fontosságú érdekek, melyekkel felszólaló őket kapcsolatba hozta, nézetem szerint teljesen *elenyészők* azon *országos érdekekkel* szemben, melyek eltörlésüket követelik. Utoljára is *Győrre, Pápára, Sárospatakra* stb. nézve még sem oly *roppant fontosságú* dolog, talán *életkérdés*, hogy továbbra is meghagynak-e benne egy hanyatló intézetet; mint a milyen veszedelemmel jár kulturális tekintetben, ha *kicsinyes érdekek* miatt való fentartásával az akadémiáknak maga az ország kormánya és törvényhozása is mintegy segédkezet nyújt a szellemi proletáriátus terjedtetéséhez, midőn ellenkezőleg azok eltörlésével s egyelőre csak egy teljes egyetem felállításával is hasonlíthatatlanul több hasznot képes hajtani. Ezen az úton haladni tovább, annyit tennie, mint folytatni azt az *érdek-politikát*, melynek már eddig is oly káros hatását tapasztalhatni közéletünk minden ágában . . . s örökre lemondani *egy öntudatos*, elvekre s nem személyes érdekekre fektetett politikáról, melynek *jelszava* nem az, hogy ilyen meg ilyen érdekeket *figgyelmen kívül hagyni nem szabad*, hanem hogy *figgyelembbe venni nem szabad*.

„Működésük *eredményei* felett sem lehet oly könnyedén pálczát törni. Nem egy *jéles fiatal tanár* s szakember ül jogakadémiai tanszéken; számos *kiváló tanuló* kerül évenként akadémiákról az egyetemre, s még a tudományos irodalmi működés is figyelmet érdemlő e tanintézeteken az utóbbi évek folyamában.“

Mennyi igazság csak e néhány sorban?! Együttal azonban ugyanannyi fontos érv az akadémiák — ellen.

Nagyon igaz, hogy — nemcsak az akadémiák — de semmiféle intézet működésének *eredményei*

felett sem *szabad* oly könnyedén pálczát törni. De tagadhatatlanul igaz az is, hogy ép oly kevésbé *szabad*, helyi vagy személyes vagy bármely *egyéb* okból, bármiféle intézet eredménye és *életképessége iránt*, pusztán *jóhiszemű* feltevésekre alapított félrevezetésével a közvéleménynek — hátráltatni vagy legalább megnehezíteni *országos fontosságú* intézkedések létrejöhetését, kivált *azoknak*, kik tekintélyök s szakértelmöknél fogva első sorban hivatvák az állapotok s a tényleges helyzet mindenoldalú ismerete alapján utbaigazítani a kevésbbé avatottokat: Én úgy hiszem az eddigiekben ellégé felderítettem az akadémiák nyomorúságait, hogy azok alapján *nem könnyedén*, de *biztosan* pálczát lehessen törni eredményeik felett: ám ítéljen az elfogulatlan szakértelem.

Hogy „nem egy jeles fiatal tanár s szakember ül akad. tanszéken“ ezt sem tudnám tagadni a világért sem. Sőt készséggel beismerem, hogy magam is tudok egyeseket — itt Pozsonyban is hármát-négyet — kik minden tekintetben megállják helyüket . . . Sed quid hoc ad tantam sitim? És mit mondana felszólaló, ha ezen „*nem egy jeles tanárral*“ szemben egész seregét állítanám a hivatás, tudományos készség, vagy kötelességérzet stb. nélkül való professzoroknak, kik az akad. kathedrát csakis egy elég kellemes „*sine cura*“ gyanánt tekintik, s megglehetősen tág lelkismeretességökkal még azon *nem egy jeles* tanár törekvéseit is teljesen sikertelemekké teszik . . . ez intézetek tekintélyét pedig már is tökéletesen aláásták?!

Azonban nem akarok személyeskedni. Számokra való hivatkozás nélkül is kézzelfoghatólag kimutat-

hatom, hogy a „nem egy jeles fiatal tanár“-féle érv sem valami szerencsés argumentum. A ki ismeri azt a fojtó *szellemi athmosphäirát* mely ez intézeteket környezi s minden nemesebb ambitiót, törekvést, lelkesedést előbb-utóbb menthetetlenül elöl; azt a kufár-szellemet vagy üres szellemtelenséget, melylyel mindennap találkozhatol ez intézetek falai között: az kénytelen lesz velem beismerni, hogy amugy is eléggé mostoha szellemi viszonyaink között, nem azzal tesziünk legjobb szolgálatot kulturánknak, ha azon *kevesek* törekvéseit és lelkesedését is lenyűgözzük, kikben még volna *tehetség* és *hivatás*, hogy megfelelő szellemi légkörben és eszközök mellett jelentékenyebb szolgálatot tegyenek tanügyünknek; hanem inkább és egyedül az által, hogy az akadémiák egyszerű eltörlésével azokat, kikben képesség, tudományos készség, lelkesedés mellett megvan még a *kellő hivatás* és *szellemi ruganyosság* is, egy új szellemi középpontban egyesítjük, s ez által őket hajlamaikkal és tehetségeikkel *arányos* tevékenységre képesítjük. Mert hogy a mostani viszonyok és szervezet mellett, folytonos és jóra való, *szenvedélylyel üzhető munkásságról* szó sem lehet, ezt csak az nem érti, kinek semmi fogalma sincs ezekről a viszonyokról. Ahol semmi *impulsus* sincs, hogy ébrentartsa és izgassa a tetterőt, semmi szellemi kölcsönösség vagy rapport, hogy az eszmék harcában, a gondolatok kereszt-tüzében rafinirozódják a tudományos szellem, élesedjék az értelem — de annál több visszasság és visszaélés, hogy kedvedet szegje: ott — ne beszéljen nekem senki tudományos tevékenységről!

Ide járul, hogy a vizsgálatok mostani rendszere szerint minden valamirevaló joghallgató egyszersmind szigorlatok letételére is rászorulván, melyek csakis egyetemen tartatnak: már ez oknál fogva is el van ölve *tanárban* és *hallgatóban* egyformán minden individuálítás, önállóbb és behatóbb szellemi tevékenység.

A hallgató, ki anyagi vagy helyi viszonyainál fogva nincs abban a helyzetben, hogy legalább egy évet az egyetemen töltsön, s a hely színén tanulmányozhassa azokat a rettegett birákat, kik *élete-halála* felett lesznek hivatva ítéletet mondani . . . el lehet képzelni mennyit fog törődni vagy érdeklődni *épen* azon *előadások* iránt, melyek nem valami egyetemi tankönyvnek egyszerű ledarálására szorítkoznak, hanem talán *azokkal szemben* foglalnak állást! Mint az ő czéljaira egészen haszontalanokat fogja azokat tekinteni . . . mely nem is egészen alaptalan meggyőződésében aztán ha erősebb ösztönt érez a leczke-mulasztások mint a frequentáció iránt, az csak természetes.

És a tanár, érezve, tudva emez anomaliát, ezt a botrányos visszásságot . . . melyet az ifjúság érdekében még tekintet nélkül sem hagyhat . . . még érezzen magában *ösztönt-önálló tudományos működésre, individualitásának érvényesítésére?* ! Difficile est satyram non scribere.

Ez a rendszer, mely mellett az egyetemen reggeli 7 órától esti 9 óráig szakadatlanul csak vizsgálatokkal töltik az időt — heteken keresztül, megengedem hogy *arany-bánya* gyanánt szolgálhat egy pesti egyetemi jogtanárnak, de minden *egyéb* tekintetben tarthatatlan.

A mi pedig azt az argumentumot illeti, hogy „számos kiváló tanuló kerül évenként akadémiákról az egyetemre,“ ezt meg éppen jobb volt volna fel-szólalónak elhallgatnia, ha már *minden áron* plaidirozni akart az akadémiák mellett.

Hiszen éppen az a legnagyobb baj, hogy nemcsak *számos* tanuló, hanem *valamennyi* a kinek csak mód-jában áll, oda hagyja ez intézeteket, mint a melyeken való tanuláskodásának csak hátrányait érezheti. Mert még az is tény ám, hogy maguk az egyetemi jog-tanár urak, és vizsgáló-bizottságok is nyomják a hol s a hogyan csak lehet az akadémiákból kezeik közé került *áldozatokat*, mint a kik nem tartoztak a „vá-lasztottak“ t. i. adófizetőik közé. Mennyit kell csak egyik-másiknak futkosnia, könyörögnie míg *szigorlati-terminust* kaphat? S mennyi hátránynyal van ez összekötve még jövőjére nézve is!

Az a *számos kiváló tanuló* tehát szintén csak ez intézetek életképtelensége mellett bizonyít; különben alig lehetne érteni, mért tódulnak annyian, s nem csekély számban tetemes áldozatok árán is az egye-temre, mikor szervezet tekintetében ma már az aka-démiák is teljes jog- és államtudományi fakultásokká alakítottak, s nem egy jeles fiatal tanár ül akad.tanszéken!

Igy aztán az a „*számarány*“ is, melynek *puszta szempontjából* sem helyes Kautz Gyula nézete szerint a jogakadémiákat megítélni — mintha bizony ez csak eszeágába is jutott volna valakinek — *számba-vehető* argumentum gyanánt lesz tekinthető egyéb *szempontokkal* vagy *tekintetekkel* kapcsolatban Mint egy olyan tünemény, melyet hiába akar *Kautz*

„*pusztán*“ a bosnyák-occupatióra visszavezetni, mert biz' annak sokkal mélyebb oka van abban a *hadjáratban* melyet az egyetem jogi fakultása indított a jogakadémiai hallgatóság ellen, s a melylyel előbb-utóbb sikerülnie is fog azt teljesen *eloccupálni*, hacsak egy *radikális kúra* — az akadémiák eltörlésével s egy harmadik egyetem felállításával nem veszik ideje-korán elejét annak az *occupatió*nak, mely kulturális tekintetben talán nagyon baj lesz mint — Bosznia occupatiója!

„Megannyi tekintetek, a melyeknél fogva Kautz nem tartaná az akadémiák eltörlését indokoltnak“ — míg én, s velem azt hiszem minden elfogulatlan gondolkodó, fenntartásukat nem tudnám *indokolni*.

„Egyébként Kautz is belátja ez intézetek helyzetének súlyos voltát s azért egy az eddigtől némileg elütő oly szervezetet vél azoknak adandónak, a melynek alapján *három évi tanfolyamban*: a birói és az államigazgatási és közszolgálati pályára lépni akaróknak tanulmányaik bevégezése lehetségessé tétetnék, s csak azokra nézve a kik többoldalú kiképeztetést keresnek, s különösen a kik a *szigorlatokat* kívánnák letenni, lenne az egyetemek valamelyikén (miért nem csak a pestin?) egy *negyedik* tanulmányi év kötelezőleg elébe szabandó.“

Míg én — s velem együtt azt hiszem mindazok, kik *magasabb álláspontot* foglalnak el a tanügyi politika terén — csak kárhoztatni tudnék minden oly foltozgatást és félrendszabályt, mely még húzni-halasztani akarja kóros állapotainknak már eddig is kelletténél továbbra halogatott reformálását — s még hozzá olyan javaslattal, mely a mellett, hogy hatá-

rozott visszalépést jelez: inkább ront, mint használ.
 — Hiszen, e javaslat tulajdonképeni értelme szerint nem tanácsol — kevesebbet, mint hogy: tegyük *rosszabbakká* intézeteinket, hogy ezáltal *megjavíthassuk* helyzetünket! Azt akarja, hogy állítsuk vissza újra a *három évi tanfolyamot* olyan szervezettel, mely mellett azok, kik bírói, államigazgatási stb. pályára lépnek teljesen bevégezhessek tanulmányaikat, s csak azoktól követeljük meg a negyedik egyetemi évet, kik szigorlatokat kívánnak tenni.

De ugyan miért?

Talán, hogy egypár akadémiát megmenthesünk?!

És ezért érdemes lesz lehetővé tenni, sőt *mesterségesen* előmozdítani azt az anomáliát, hogy épen azok tudományos kiképzését hanyagoljuk el, kik a legfontosabb bírói és államigazgatási pályára készülnek!

Aztán még érteném a dolgot, ha Kautz az akadémiákat mint szakiskolákat kívánván fenntartani oly szervezetet javasol, mely szerint az egyetemen eltöltött *két év után* — mely alatt a szükséges tudományos képzést tartoznak megszerezni — mehetnek azok, kik bírói stb. pályára készülnek, az akadémiákra, hol kizárólag szakpályájok tanulmányaival kell foglalkozniuk. Ebben még volna valami rátíó — bár részemről, eddigi fejtegetéseim nyomán, ezt az intézkedést sem helyeselhetném. Azonban Kautz szervezete csak abban áll, hogy *négy év* helyett *három évet* javasol; mely után mindenkinek szabadságában álljon *egy negyedik* évet az egyetemen tölteni, a mikor aztán szigorlatokat is tehet.

De hát a kivitel nehézségei?!

Ha kevés változtatással megmarad a mostani szervezet, hogy bárki 3 akad. év után akadálytalanul fejezhesse be tanulmányait az egyetemen, akkor mi lesz a szakiskolából?

Ha pedig úgy szervezzük őket, hogy 3 év alatt alapos (!) szakképzést nyújtsanak, hogyan lesz lehetséges a 4-ik évnek valamely egyetemen való sikeres tölthetése? . . . Ez az egy év elégséges lesz annak a tudományos készülttségnek megszerzésére, a melyre az *egyetem* négy év alatt képesít?

És azok a hiányok, melyeknél fogva *Kautz* is belátja ez *intézetek helyzetének súlyos voltát*, mintegy varázsütésre egyszerre elenyésznek, s a súlyos helyzet nyomban megkönnyebbül . . . amint ez ajánlott *deformot* keresztülviszik?

Részemről alig hinném, hogy még ilyen *csodák* is történhetnének! Ellenkezőleg kétségtelennek kell tartanom, hogy minden ilyenforma kísérlettel csak hátravetnők tanügyünket s erőszakosan állnók el a fejlődés útját — midőn bizonyos, hogy mindazon okok, melyek az akadémiai rendszer ellen szólnak, a javasolt tervezet szerint átalakított akadémiák ellen még hangosabban tiltakoznak.

„Mindmegannyi tekintet“ melyeknél fogva nem is kételkedhetem, hogy *Kautz* Gyulából nem az elfogulatlan szakember, hanem Győr város orsz. képviselője, s a budapesti egyetemi jogtanár beszélt, midőn amaz elég gyarló *apológiáját* tartotta az en-quêten.

S az apologia gyarlósága maga is egy érv — az akadémiák ellen.

Szerencsésen is elhangzott mint a pusztában kiáltónak szava! Az enquête összes tagjai között *egy sem* találkozott, ki emez *elvi álláspontra* helyezkedve, hasonló irányban kívánta volna az akadémiák reformálását. S még azok is, kik egy vagy más tekintetből nem tartják hamarjában kivihetőnek, hogy az *akadémiák teljesen* megszűnjenek — azoknak részben egyetemmé alakítását, részben bölcsészeti fakultással kiegészítését s mindenben egyetemi jogokkal való felruházását — tehát inkább *fejlesztését* mint alább szállítását hangsúlyozták, s az így ki nem egészített jogakadémiák fenmaradását csak annyiban megengedhetőnek, amennyiben csak két évi tanfolyammal ellátva, e két évet fel lehetné emelni azon színvonalra, hogy az egyetemi két első tanév színvonalát, ha nem is érik el, legalább megközelítsék. . . . s csupán azon *tanulók* számára, a kik onnan vagy az egyetemre vagy legalább a bölcsészeti karral kiegészített akadémiákra menendők.

Részemről természetesen ezt az álláspontot sem helyeselhetem — és pedig nem csak azon okoknál fogva, melyeket eddigelé felhoztam az akadémiai rendszer ellen, hanem azért is, mert épenséggel semmi *szükségét* sem tudom felfedezni s még kevesebb *értelmét* látnám egy ilyen szintén csak félrendszabálynak, vagy a maga nevéen: *paktáló tanügyi politikának*.

Mert hogy *három teljes egyetem* egyelőre tökéletesen elég a mi szükségleteink fedezésére még a jogi szakoktatás tekintetéből is; e nézetemet statisztikai adatok alapján is kétségtelennek kell tartanom.

A miniszteri kimutatás szerint az 1878/9 tan-

évre bejegyzett összes jogakad. hallgatók száma: 864; tehát 13 akadémián kevesebb mint magán a budapesti egyetemen. Ha már most ennek egy részét a kolozsvári, másik részét az új egyetemhez számítjuk, egyszersmind, a mi nagyon természetes, a három egyetem közt új számarányokat veszünk fel az új viszonyoknak megfelelőbbeket: világosan fog előttünk állani, hogy *három egyetemen* kívül még egyéb pl. *egy-két* bölcsészeti fakultással is kiegészített, s *több* két-éves tanfolyammal ellátott jogakadémiának fel-tartása ismét oly pazarlással járna s oly haszontalan sőt káros intézkedést ivolválna, melyet *nem célnél* tűzni, de *elkerülni* lehet csak feladata minden életre-való reform-törekvésnek.

Ide járul, hogy a joghallgatók mostani létszámát nem is *szabad* alapul venni egy olyan reform-műveletnél, melynek egyik — mindenestre *nagyon fontos feladata az is lesz*, hogy annak a *superfoetatio-nak* is elejét vegye, mely a jogi pályára lépő ifjak aránytalanul nagy számában oly kézzelfoghatólag mutatkozik . . . s mindenestre *kóros állapotok* ki-folyása.

Ezt pedig nem azáltal fogjuk elérni, ha a fel-állítandó harmadik egyetem mellett még egy sereg fiók-akadémiát s egy-pár fél-egyetemet is megtűrünk illetőleg szervezünk — hanem azáltal, ha az összes felsőbb oktatást *három* jól szervezett tudomány-egye-tembe koncentráljuk, s ily módon — az occasio facit furem elve alapján — nem nyújtunk annyi és oly kedvező alkalmat a „legkönnyebb s mégis *legtöbb sikerrel* biztató jogász-pálya“ választhatására; s nem

ápoljuk mesterségesen is a fajunknál ugyanis eléggé kifejezett ama *hajlamokat*, melyek szabályozását már törvényhozási intézkedéssel — az ügyvédekre kötelező szigorlatok behozatalával — is megkísérlettük . . . persze *főnálul*, és épen ezért *sikertelenül*.

Társadalmi tüneményeket, melyek több sociális tényező összehatásának eredményei nem egy „*ötlettel*“ egy véletlenül felébredt „*eszmével*“ szüntetnek meg . . . mint a milyen *ötlet* volt pl. az ügyvédekre kötelező rigorosum.

Társadalmi bajok vagy abnormitások orvoslását, a társadalmi okok hatásának és természetének beható tanulmányozása- s ez *alapon tervezett határozott és érélyes* politikával lehet csak orvosolni.

A törvényhozás kimondotta a rigorosumok kötelező-voltát az ügyvédekre — de arról nem gondoskodott, hogy e szigorlatok csakugyan *szigorlatok* legyenek; sőt azoknak egyetlen egyetemre szorításával (mert a kolozsvári e tekintetben nem számít) kulturális szempontból még nagyobb bajoknak és visszaéléseknek nyitott utat, mint a melynek orvoslását célozta — tehát csak nevelte a bajt, de nem csökkentette.

Tervszerű politikával . . . először az akadémiákat kellett volna megszüntetni, hogy hiányozzék a nagyon is kínálkozó alkalom. Aztán egy új egyetem felállításával megkönnyíteni a *más pályára* léphetést. És még egy okszerű tanulmányi és vizsgálati rendszerrel magasabbra emelni az igényeket a jogtanulókra nézve, hogy így legalább is annyi nehézséggel kelljen megküzdeniök mint pl. az orvosi vagy technikai pályán.

A kötelező rigorosum bátran elmaradhatott volna!

S ha mindez így áll, amiről pedig aligha kétkedhetik az, a ki viszonyainkat alaposan ismeri, kérdem, az-e az okszerű tanügyi politika, mely továbbra is megmarad egy helytelennek bizonyult irány mellett, mi több még reformjait is ez alapon tervezi; vagy inkább és egyedül csak az, mely a „salus reipublicae suprema lex“ elvi álláspontján, kicsinyes felekezeti vagy személyes érdekeknek, de még a „*linczi békekötésnek*“ sem áldozza fel az ország érdekeit?

A felelet azt hiszem nagyon egyszerű.

De annál fontosabb a különféle álláspontok korrekt praecizirozása szempontjából.

A nyert felelet alapján kell állást foglalnunk azon javaslattal szemben is, mely többfelől felvetve, s eddigelé legcsekélyebb ellenzéssel sem találkozva, könnyen érvényre juthat a netalán bekövetkező újjászervezésnél, szellemi fejlődésünk kiszámíthatatlan hátrányára.

Azt a javaslatot értem, mely nem kevesebbet tanácsol, mint hogy az állam által felállítandó *egy harmadik* egyetemen kívül, *birjuk rá a felekezeteket*, hogy ők is állítsanak fel a maguk részére: egy *katholikus*, meg egy *reformatus*, idővel még *zsidó*, *unitárius*, sőt a vállásszabadság alapján *nazarénus felekezeti egyetemeket* is!

Tehát nem elég egy linczi békekötés — újból is akarunk csinálni magunknak egyet, most már minden felekezet számára!? Sanctionálni akarunk egy visszásságot, melyet csak helyteleníteni lehet; . . . szentesíteni akarjuk a *felekezeti felsőbb oktatást*?

És miért?

Mert Sáros-Patak, Pápa, Marm. Sziget stb. a maga 26, 53, 46 jogászt számláló akadémiájával *leggyőzhetetlen akadály gyanánt áll* egy olynemű törvényjavaslat útjában, mely végre-valahára gyökeresen akarja orvosolni tanügyi bajainkat?!

Aztán tulajdonképen mi akar lenni az a *felekezeti tudomány-egyetem*?

Egyetem a tudomány, vagy a felekezet szolgálátára? Mert mind a kettőt *egyformán híven* szolgálni sok esetben nem lehetséges.

Első esetben nincs értelme a felekezeti jellegnek — a másik esetben pedig ugyan miféle tudomány-egyetem lesz az, mely egy felekezet *szolgálatába szegődik*, hogy akár *meghamisítsa* az igazságot, ha felekezeti érdekek úgy kívánják.

És az állam kiadja kezéből a legszebb és legszentebb jogot, hogy örködjék a *tudomány függetlensége* felett? És megengedje hogy a tudományos szellemet is lenyűgözthessék és holmi felekezeti bilincsekbe verjék?

És ha a felekezetek esetleg (!) rosszul találnak élni a joggal, mely az egész felső oktatást kezeikbe adta — megint összegyűjtjük a superintendenseket és főkurátorokat, hogy „a felügyelet“ felett véleményöket *(ne)* nyilvánítsák?

Úgy hiszem elég ok, hogy kissé körülményesebben is latolgassuk a tervet, mielőtt annak életbeléptetését tanácsolnók.

A mult és jelen *tapasztalatait* vegyük vezérfonálul az eligazodás kérdésében, s elég okunk lesz a tartózkodásra — még ha elméletileg szépnek is találnók az eszmét — a felekezeti felsőbb oktatást.

Tetszetős érvek nem mindig elég *alaposak* is egyszersmind.

Hogy pl. a protestantismus jelentékeny számú középiskolai intézetet is fenntart s ezekre nézve a tanerőket *maga szereti* képezni . . . a bölcészeti fakultásra tehát természetes szüksége van — mindez nagyon igaz lehet, de *más kérdés*, hogy az állam részéről helyes-e aztán, hogy az egész tanárképzést felekezetek kezeibe adja?!

Megengedem azt is, hogy nemzeti érdekek forognak kockán, ha a társadalom egy igen jelentékeny osztálya- a *klérus* érintkezése a tudománynyal s a modern szellemmel megszakad, vagy ha nincs semmi a mi közvetítőül szolgálhatna a szabad tudomány és a szeminárium között . . . s hogy ilyen, pedig legnemesebb és leghatásosabb közvetítőül az *objektív tudomány* kínálkozik.*)

De nem érthetem, hogy miképen segíthetne e bajon egy *felekezeti egyetem*, a melyben már charactere szerint nem az *objektív tudomány* (a mely mégis csak ellenkezésbe jöhet egyes felekezeti tanokkal) hanem a *felekezeti érdek* lesz a főcél.

Igen is, azt magam is helyesnek és kívánatosnak tartom, hogy bármely felekezet theologusai is részt vehessenek a tudomány-egyetem által egyedül nyújtható előnyökben, s hogy szellemi kiképzettéseket ne szorítsák egyes neveldek *szűk* falai közé, de erre nézve nézetem szerint nem egy felekezeti egyetem a célhoz vezető eszköz, melynek *tágasabb* falai közé is kétségtelenül *korlátozott* felekezeti szellem szorul előbb-utóbb — meg az sem, ha a theol. fa-

*) Láczy : A felső oktatás reformja.

kultást az egyetem organikus része gyanánt dekretáljuk: hanem az a leghathatósabb eszköz, ha egyetemi székvárosokban maguk az egyes felekezetek állítanak képző-intézeteket, s ezek hallgatóit bizonyos egyetemi előadások látogatására is *kötelezik*.

Nézetem szerint ez az egyedüli tér, a melyen a felekezeti buzgóság és áldozatkészség teljes joggal érvényesíthet. Itt koncentrálják anyagi és szellemi erőiket, s a haszon, mely ily módon fog láramlani az országra és felekezetre egyaránt, mindenesetre jeletékenyebb lesz mint a milyennel egy pár nyomorult jogakadémiának fentartása, vagy egy felekezeti alapokra fektetett egyetem felállítása járhat . . . felekezetre és országra egyaránt!

Igy aztán végelemzésben maga a *jól felfogott felekezeti érdek* is az általam jelzett irány előnyére dönt; s nem képzelhető jóra való szempont vagy tekintet — legfőlebb nagyon is kicsinyes és alárendelt — mely nem a mellett a tanügyi politika mellett szólva, melyet fentebb kijeleltem.

Ne vesztegessük tehát az időt.

Egyesüljenek pártok és felekezetek egy egységes erős *nemzeti akaratba* — s e *nemzeti egy-akarat* — egy tervszerű és elveiben határozott *törvényben* — tegye le mielőbb *egy szebb jövő, az új és intenzívebb magyar közműveltség és tudományosság alapkövét*, melyen mihamarább emelkedjék fel a *magyar tudomány szilárd épülete!*

VI.

Alig van egyéb hátra, mint hogy a *kivétel módzataira* nézve mondjak el egyet-mást; egyuttal azon

ellenvetésekre reflectáljak, melyekkel nálunk mindannyiszor előállanak, valahányszor *nagyobb szabású, gyökéres tanügyi reformról* van szó — mert ilyesmit nálunk a nagy-többség még ma is nagyon *harmadrendű dolognak* tekint, a melyet minden esetlen argumentummal le lehet szorítani a napirendről . . . s a maga részéről siet is azt minden *aggódóbb hazafi* előmozdítani, latba vetvén *súlyos érveit*, melyekkel szemben aztán természetesen erejét kell vesztenie minden okoskodásnak.

Csak a legközelebb mult hónapok eseményeit kérdezze meg, a ki kételkednék ez állításom jogosult voltában.

Ugyan milyen fogadtatásra talált, mondhatni a legbefolyásosabb köröknél az a nevezetes felsőbb tanügyi reform-mozgalom, melyet Trefort egy felállítandó harmadik egyetem eszméjével megindított?

Arra, hogy gúnyolódtak, nevettek felette főrendek és képviselők egyformán.

És miért?

Mert nálunk még *általában* hiányzik az *érzék* kulturális és tanügyi érdekek iránt . . . s ha esetleg egy pár százezer forintot valamikor már megszavaztak illetén czélokra, mindenki azt hiszi, hogy most már ugyan elég lehet a költekezésből évtizedekre!

Csoda-e ily viszonyok között, ha nálunk *természetes fejlődésről* szó sem lehet — nálunk minden intézménynek előbb egészen össze kell roskadnia, nehogy *anyagából* még valamicskét felhasználjunk is lehessen, s legfőlebb ekkor kezdünk tünnődni . . . hogy mit tegyünk?

„Majd rá érünk arra még!“

Ezért szunnyad a pozsonyi egyetem eszméje is — csak azután a hosszú szunnyadásban *örökre is el ne aludjék*.

Politikai viszonyaink nem kedveznek nagyobb-szerű kulturális vagy tanügyi reform-műveltnék hallom hangsúlyozni. Pedig a politika az *exigenciák tudománya*. És nekünk nincsenek tanügyi — hanem csak *boszniai exigenciáink!*

Aztán még *két rémmel* ijesztgetnek.

Nincsen pénzünk. Honnan vegyünk csak száz-ezreket is . . . de azért *más exigenciákra* megszavaznak milliókat.

És az a *felekezeti autonomia!* Melylyel szemben a kormánynak minden törekvése felett legfőlebb viczczelni tudunk, de komoly munkához fogni — nem.

Ime egy illusztráció.

Pár nap előtt találkoztam egy tekintélyes képviselővel. Beszélgetés közben szóba került a miniszter által egybehitt superintendensek és főkurátorok értekezletének ügye is. Én természetesen nem késtem kifejezni megbotráncozásomat az értekeztet tagjainak magatartása, vaskalapos felekezetiessége, még inkább az egyesek által oly vakmerően hangoztatott gyanúsítások felett a kormány ellen. Kértem végre az illető képviselőtől:

„Mit tesz most Trefort?”

„*Eltörli a protestantismust*“ volt a válasz. Mely megengedem, hogy *nagyon* élczes lehet, de egyszerűs mind *helyzetünket is nagyon* jellemzi, s azt a fel-fogást, melylyel még tekintélyesebb képviselői körök is csak *ironizálnak* minden olyan kezdeményezés vagy törekvés felett, melylyel a kormány végre-va-

lahára végét akarná szakítani azoknak a bajoknak, melyek annyi idő óta még ma is *ólomsúlylyal* nehezdednek hazánk művelődési érdekeire.

Ez a mi szerencsétlenségünk. Ezzel a *non chalance*-iával kell már egyszer szakítanunk — s komoly férfias megfontolás alá venniünk az *ország valódi érdekeit és szükségleteinket*; hogy ne beszéljünk mindjárt leküzdhetetlen nehézségekről, a mint csak *tanügyi dolgokról* van szó . . . és ne *ironizáljunk* ott, a hol *tettre* van szükség.

Pénzügyi kalamitás és felekezeti autonomia kétségkívül olyan faktorok, melyeket nem szabad számításra kívül hagyni.

De hát csak ugyan annyira *elviselhetetlen áldozatokba* kerülne az általam jelzett reformok keresztülvitele, hogy annak megvalósítására egyhamar nem is gondolhatunk?

Dehogy kerül. Hiszen valójában nem is egy új előteremtendő tőkéről — hanem csak a meglevőnek okszerűbb, gyümölcsözőbb elhelyezéséről van szó, a mostani okszerűtlen, s nem hogy nem gyümölcsöző, de *káros* befektetés helyett. Tény ugyanis, hogy az állam közvetlen rendelkezése alatt álló akadémiák költségei és alapjai — talán némi pótlással az ország részéről — kitesznek egy olyan *tőké*t, a mely egy új egyetem felállítására és feltartására kívántatik.

Tulajdonképen tehát csakis egy meglevő tőkének más módon való értékesítése kívántatik. S ez talán még sem jár oly leküzdhetetlen nehézségekkel?!

Felhozzák, hogy ez alapok és alapítványok természetete még legalább részben kétes. — Hagyjuk tehát legalább egyelőre természetöket függőben, mint

használó eset már a budapesti egyetem adaptációjánál történt — nehogy ilyenén kérdésekkel ismét ad *grae-cas calendas* el kelljen halasztanunk a *halaszthatatlannak* bizonyult reformot. *Hasontermészetű* célra való felhasználásuk, s az ország szükségleteinek fedezésére *megfelelőbb* módon értékesítésük által talán még sem fogjuk meghamisítani természetöket, s csak *használunk mindenfelé* és nem ártunk!

Egyéb még alárendeltebb szempont pedig, minők pl. bizonyos hely, vidék, személyek érdeke épen szóba sem jöhet, midőn országos tanügyi érdek forog koczán.

A törvényszékek reductiójánál sem kérdezték, mit vesz ez vagy az a hely, vidék; miféle személyes érdek szenved sérelmet stb. Egyszerűen eltöröltek aránylag rövid tárgyalás után *negyven* törvényszéket — mert az ország érdeke úgy kívánta. És most néhány akadémiá eltörlése kerüljön annyi fejtörésbe!?

Persze ha az a *linczi békekötés* nem volna!?

Részemről azonban ebben sem láthatok legyőzhetetlen nehézséget. Sőt a viszonyok rendezését e tekintetben egyikeül tekintem legégetőbb szükségleteinknek — ma holnap *életkérdésnek*, tudományos fejlődésünk alapfeltételének.

A protestans oktatásügyi autonomia, kivált a mint Török Pál értelmezi — de egyébkint is — ma már, a *teljes vallás-egyenjoguság idejében*, úgy sem egyéb mint *magát leélt privilégium, kiáltó anachronismus*, melynek okszerű megváltoztatása magának a protestantismusnak is érdekében áll.

A kivitel tervezete igen egyszerű.

A közoktatásügyi miniszter indokolt előterjesztésére, melyben kimutatja, hogy hosszú évek során

szerzett biztos tapasztalatok alapján a fennálló *akad. rendszer* annyira károsnak bizonyult, hogy az ország kulturális érdekeinek tetemes sérelme nélkül továbbra fenn nem tartható: mondja ki az országgyűlés, hogy az összes akadémiákat (a hittani intézetek kivételével) eltörli, s az állam vagy kormány közvetlen rendelkezése alatt álló ezen intézetekből — alapjaik természetének függőben tartásával — egy harmadik egyetemet állít; a felekezeti ilyenmű intézetek tökéje felett való rendelkezési jog természetesen az illető felekezeteket illetvén.

Nem kételkedem, hogy a túlhajtott felekezeti szellem ebben is sérelmet lát . . . de a kik így gondolkoznak fontolják meg, hogy a mostani viszonyok meg az összes többi felekezetekre nézve *sérelmesek*, a mellett hogy kulturális szempontból *veszedelmesek*, s az államra *visszasák*.

Ide járul, hogy maguk az illető: 1791: 26; 1844: 3; 1848: 20 t. czikkek, melyekben a mind két felekezeti evangélikusok jogai megállapítvánk, fenntartják a törvényhozásnak a jogot az *országos közoktatási rendszer* meghatározására, mely aztán az *evang. iskolákra is kötelező*.

Miben áll tehát az a roppant sérelem?

Az ország törvényhozása alapos meggyőződést szerezvén a mostani felsőbb tanulmányi rendszer tarthatatlanságáról, a vegyes egyetemi és akadémiái rendszer helyett kizárólagosan az egyetemi rendszert lépteti életbe — tehát még csak régi törvényt sem abrogál . . . s már ez is sérelem?

Valóban nagyon keveset gondolkodhattak e dolgok felett, kik még ilyen kézzelfogható banalitásokban

is legyőzhetetlen nehézségeket akarnak feltüntetni — holott az elfogulatlan értelem előtt még csak „számbavehető nehézség” gyanánt sem állanak egy gyökeres felsőbb oktatásügyi reform útjában. Csak őszinte, komoly akaratra van szükség, melyet nem alárendelt, kicsinyes indokok mozgatnak.

Az természetesen már más kérdés, hogy ha a javasolt organisációt keresztülvittük — ezzel már a teljes sikert is *biztosított*nak lehet-e tekintenünk.

S e tekintetben ismét számot kell vetnünk egy-két tényezővel.

Tudományos szellemet és alapos készültséget, tudományos enthusiasmust, nem lehet §-kal dekretálni . . mindez hosszú- és fárasztó szellemi processus eredménye, mely külső tényezők mellett belső okoktól is függ — miket már nem lehet egy varázsütéssel előteremteni.

De nem lehetetlen fokozatosan, hosszabb-rövidebb idő alatt kifejlődhetéseket *mesterségesen* is elősegíteni azáltal, hogy legalább a *talajt*, melyben természetökhöz képest dúsabban tenyészhetnek, kellőleg elkészítjük.

A belső okok: *tudós, hivatott tanári kar; és érett, munkaképes tanuló-ifjúság.*

Tehát mindkettő *szellemi productum* . . . szellemi fejlődés és fejlesztés eredménye, s mint ilyen csakis okszerű nevelési és tanítási rendszer s egyéb kulturális eszközök megfelelő összehatásának eredménye.

Miből az egyszerű tanulság?

Hogy még az esetben is, ha csupa fél-képzett tanáraink és fél-érett ifjaink volnának — a mi pedig kétségkívül még sincsen így — a *rendszert* haladék-

talánul kellene reformálnunk, mint egyik legfőbb factorát előhaladhatásunknak a szellemi téren.

Nincs képtelenebb argumentálás mint épen a melylyel nálunk szokás, kivált radikálisabb tanügyi reformok ellen kiabálni. Nincsenek alkalmas embe-reink! A rendszert magát hiába reformáljuk! Mintha épen ezért, nem az lenne a legelső teendőnk, hogy hát *neveljünk* alkalmas embereket — nehogy a jövő is készületlenül találjon. S mintha az észszerű, jó rendszernek még kevésbbé alkalmas erők mellett is, nem lenne *mindenesetre* üdvösebb eredménye, mint a rossz rendszernek hasonló erők mellett?!

Ime hová lyukad a magyar prakticus élet-bölcsesség.

Maradjon minden a mint van — legalább is addig, míg nem bujik elő valahonnan a földből annyi lángelme és hivatott tudós, a mennyire épen szükségünk van . . . a mikor meg természetesen azért nem lesz szükségünk bármiféle újításra vagy reformokra, mert hiszen kitünő erők a rossz rendszer fogatkozásait is ellensúlyozzák!

De hagyjuk az abszurdításokat.

Okos ember nem kételkedhetik affölött, hogy észszerű reformot csakis a rendszeren lehet kezdeni; hogy e módon hosszabb-rövidebb idő alatt megfelelő erőkhöz is juthassunk. Mert habár nem is lehetetlen, hogy hiányos rendszer mellett is fejlődhetik tudományos képzettség — a jó rendszer mindenesetre biztosabban produkál jó erőket.

És nálunk, még minden hátramaradásunk mellett sem oly nyomorult a helyzet, hogy az erők teljes hiánya — vagy alkalmatlanságánál fogva a legjobb

rendszert is hosszabb időre eredménytelennek kellene tekinteni.

Az alkalmas tanárok hiánya tehát nem veszélyezteti a sikert, melyet az újjászervezéssel elérni törekszünk. A projectált három egyetem jóra való felszerelhetésére — kivált a jogi kornál — mindenestre vannak kitűnő tanáraink, kik mellé ez idő szerint talán még nem is *bevégezett tudós*, de hivatott, lelkesedett fiatal tanerőket alkalmazva — a jó rendszer előnyei már a legközelebbi jövőben kétségtelen sikerrel kecsegtetnek.

Csak aztán úgy ne járjanak el a tanszékek betöltésénél — mint nem rég és legutóbb is történt, hogy kvalifikáció és érdemek helyett *erőszakos befolyások* döntenek nem csak a kinevezéseknél, de még a legfelsőbb kitüntetésekénél is; vagy hogy netalán egyszerűen csak átvegyék az egyetemmé emelt akadémia személyzetét, mint akkor történt, mikor ez akadémiákat teljes fakultásokká alakították, úgy azonban, hogy a legképtelenebb és tudatlanabb tanárokat is meghagyták állomásaikon, sőt megengedték, hogy *sénium* szerint válogathatnak is az egyes tantárgyakban, mint akár a tót a vadkörében!

Ily módon természetesen írott malaszt marad a legszebb terv, sikertelen a legtokéletesebb szervezet.

A tudományosság emez új csarnokának „*szentélynek*“ kell lennie, hogy még csak ne is közeledhessék feléje a *hivatatlan*; gondosan meg kell tisztíttatnia mindazon *elemektől*, melyek a mostani intézetek tekintélyét sárba tiporták s jellegökből teljesen kivetkőztették. Nem szabad megengedni, hogy emberek, a kik év-hosszat könyvet sem vesznek kezeikbe, s

ha ilyesmit esetleg mégis vásárolnak, az „a lovakról“ szól — *a tudomány apostolai* gyanánt szerepeljenek.

Tanintézetnek — *tanárookra* van szüksége első sorban . . . *non tantum voce sed et re*. Egy tudományegyetemnek — tudományos készsétségű, s pályájok iránt különös előszeretettel bíró egyénekre, kik képesek is, és ellenállhatatlan ösztönüknél fogva nem is tudnának egyébként mint csak hivatásuknak élni. G'schäft-szellemek vagy szellemtelen gépek, kik egyformán csak a megélhetés „könnyebb módját“ látják a foglalkozásban — ám menjenek hajlamaiknak megfelelőbb állomásokra.

A felsőbb oktatás egyik legfőbb jellege és követelménye szerint a tanárnak egész *individualitását*, lelkét, szellemét kell *hallgatóiba* öntenie, hogy minél inkább megkönnyíthesse azt a fárasztó munkát, melylyel a tudományos vizsgálódás jár. A mostani viszonyok között . . . ugyan megjárná az a hallgató, a ki egyik-másik *mesterének szellemét* találná kivinni örökségül az akadémia falai közül!

Semmi kétség tehát, hogy épen e tekintetben van a legnagyobb ovatosságra szükség, annál inkább, minél bizonyosabb, hogy *munkakedvet, lelkesedést és előszeretetet* a komoly foglalkozás és tanulmányok iránt, első sorban tanáraitól nyer a tanuló . . . kiknek példája, munkaszeretete és lelkesedése ösztönzi és serkenti őt legfőképpen — s így *komoly érett ifjúságra* is alkalmas tanárok által számíthatunk legbiztosabban.

Itt lehetetlen, hogy egy mindenesetre különös tüneményt fel ne említsek.

A miniszteri enquête tanácskozmányai alkalmával is felhangzott a panasz, hogy ifjúságunkban

nincs meg az alapos előkészültség, szorgalom, munkakedv stb. minél fogva minden organisáció czélttévészett, haszontalan, mert míg e hiányok meglesznek, sikert nem várhatunk!

Megengedem, hogy így van. De nem különös egy tünemény-e, hogy míg a többi fakultások sőt a műegyetem részéről sem hallunk hasonló jajveszékeltést — éppen a legkönnyebb jogi tanulmányok terén van veszélyeztetve az eredmény sikere, az ifjúság készületlensége miatt?!

Hátha megfordítanók a dolgot, s ezt az egész jelenséget, azt a léhaságot, munkakedvetlenséget, az idő könnyelmű elfecsérlését stb., melyet kivált s csaknem kizárólagosan a *jogtanulóknál* találunk, *nem a gymnásiumi oktatás hiányaira*, hanem a *jogász-évekre* vezetjük vissza?! Ki fogja állításunkat megeczáfolni?

Nem tapasztaljuk-e hogy a legszorgalmasabb és tehetségesebb ifjak, kik gymnásiumi tanuló korukban a legfokozottabb igényeknek is megfelelték, csak egy évi *jogászokodás* után is egészen *kiforgatva, életuntan* lépnek ki az egyetem vagy akadémiák falai közül?

Hol itt a hiba?

Tévedünk-e ha e visszas állapot létrejöhetésében legalább némi *részt* az illető tanártestületeknek és *tanároknak* is tulajdonítunk?

Az előadásoknak és vizsgálatoknak egyformán „g'schäftsmaßsig“ kezelése, s az a lázas hajrá, melylyel a pesti egyetem jogtanárainak egy része egyéb fontosabb teendője mellett egyetemi tanári kötelességeit teljesíti — az akadémiáknál pedig az a *szellemi szegénység* az előadások egy részénél, mely inkább elijeszt mint vonz: mind nem oly dolgok, melyek

kifejleszthetik vagy ébrentarthatják a munkásságot vagy a tudomány-szeretetet!

Kár tehát bolygatni egy olyan *kérdést*, mely végelemzésben egészen más *válaszra* vezet, mint a milyenért felvetve lőn.

Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy a *középtanodai oktatás sikere* minden kritikán felül áll — vannak hiányai kétségkívül, hogy azonban annyira még sem nyomorult, hogy a felső oktatás eredményét *veszélyeztetné*, ezt határozottan merem állítani.

A legnagyobb baj nézetem szerint abban rejlik, hogy a *különböző intézetek nagyon is különböző mértékkel mérik* növendékeik *képességeit* az érettségi vizsgálatnál, miből aztán természetesen az az anomalia származik, hogy az ország minden részéből összesereglett ifjak csakugyan nagyon különböző, *egyenlőtlen* előkészültséggel s nem csekély számban *teljesen éretlenül* is lépnek az egyetem falai közé. . . . De ennek oka nem annyira a tanulmányi rendszerben, mint az egyes, különösen felekezeti intézeteknél grassáló visszaélésekben s az érettségi vizsgálati rendszerben rejlik.

Ezen kell tehát, s mert könnyen lehet, mielőbb kellene is segíteni.

A dolog igen egyszerű.

Az érettségi vizsgálatot változtassuk át egyetemi felvételi vizsgálattá. Ezen egyetlen intézkedés által, meg vagyok győződve, hogy tetemesen javulni fog a helyzet — s a most észlelhető hiányok jó része nyomban eltűnik.

Mert nem is tekintve azt, hogy ily módon egy roppant igazságtalanságnak, mondhatni sérelemnek

vetjük végét azáltal, hogy *egyenlőbb mértékre* redukáljuk a képesítést, és elejét vesszük annak a *viszszásságnak*, hogy némely intézetek valóban *csekély* sőt *semmi előképzettséggel* is *becsempészhetik* növendékeiket az egyetembe; ez intézkedésnek a megfelelőbb és alaposabb készültség *garantiája* mellett még az az előnyös oldala is lesz, hogy a tanulók *önállóbb munkásságra* és *behatóbb tanulásra* lesznek kényszerítve... *alampérfelkészítésük* nem *csekély* hasznára.

A mostani érettségi vizsgálati szabályzat szerint minden tanuló annál az intézetnél nyeri képesítését a felsőbb tanulmányokra, a hol a 8-ik osztályt bevégezte, a minek az a kézzelfogható *káros* eredménye van, hogy az ifjak teljesen kiismerve tanáraik szokásait, talán *gyöngéit*, egyszersmind jól ismerve azon *mellék-tekinteteket* is, melyek *tanárt* és *tanulót* sok esetben *egybekötnek*: *alapos* és *behatóbb* tanulás helyett legfőlebb *szakadozott, egyes tételek elsajátítására* célzó tanulásra szorítkoznak, vagy éppen *tanáraik elnézésére* hagyatkoznak. . . Így a mai érettségi vizsgálat nem is nyújthat *kellő biztosítékot* a felsőbb tanulmányokhoz megkívánható *érettség* iránt — ammellett, hogy e szervezet *visszás helyzetet* is teremtsen, midőn az egyetemi tanulmányokra való képesítést nem az egyedül hivatott *egyetemi bíróság* kezei közé teszi le, hanem a *legdiszparátusabb intézetek között osztja meg*.

De a kivétel nehézségei — hallom a szokásos ellenvetést! Melyre azonban feleljen maga a *tervezet*.

E szerint a mostani érettségi vizsgálat egyszerűen megszűnik, s helyébe az egyetemek *philos. fakultásának* tanáraiból alakított „*egyetemi felvételi bizottság*“ előtt leteendő *felvételi vizsgálat* lép.

A középtanodák — mint a dolog természetének is jobban megfelel — innentul csakis *absolutóriumot* adnak növendékeiknek, melyben csak azt bizonyítják, hogy az illető tanuló, az *illető tanoda követelményei*nek a középt. tantárgyakban való jártasságát illetőleg, *megfelelt-e és mennyiben*; s a melyet minden tanintézet a 8-ik osztályban előadott összes tantárgyakból megejtett sikeres vizsgálat alapján saját hatáskörén belül állít ki.

Minden tanuló, a ki ilyen *absolutóriumot* nyert, fel van jogosítva, szintén az illető tanintézetnél, *írásbeli vizsgálatot* tenni, mely a mostani érettségi írásbeli vizsgálat szabályai szerint lenne elkészítendő, megbírálandó s az egyes tanulóknak kézbesítendő az *absolutórium* hátlapjára jegyzett azon észrevétellel: hogy a tanintézet az ifju írásbeli vizsgálatát elfogadta-e vagy nem.

A kinek dolgozatát elfogadták, annak joga van *egyetemi felvételi vizsgálatra* jelentkezni; mi az illető bizottság elnökénél történik az *absolutórium* és a fent említett *írásbeli dolgozatok* átnyújtása mellett; ki a vizsgálat idejét azonnal ki is tűzi s erről jelöltetnyomban értesíti.

A mi a vizsgálat tárgyait illeti, mivel e vizsgálat főczélja az *érettebb gondolkodás* és *kellő előkészültség* igazolása, mi egy-két tantárgya szorított vizsgálattal is kideríthető, természetes, hogy csakis néhány tárgyra kellene annak kiterjesztetnie, de tekintettel a választandó szakpályára.

Részemről kétféle bizottságot tartanék alakítandónak a tudomány-egyetemeken.

Egyet azok számára, kik *orvosi pályára* lépnek. Ezeknél a vizsgálat a természettan, vegytan, és természetrajzra szorítkoznék.

Egy másikat a *többi fakultások* jelöltjei részére. A classica philologia, az ókori (görög, római) történelem, s a logika vizsgálati tárgyakkal.

A műegyetembe való léphetés feltételeit hasonló terv szerint kellene megállapítani, s a képességét a „műegyetemi felvételi bizottság“ előtt igazolni.

Nem lehet eléggé hangsúlyoznom azon meggyőződésemet, hogy egy ilyen intézkedéssel mennyire előmozdítanak a komolyabb törekvést tanár és tanulóknál egyformán, s mennyivel biztosabban érhetnők el azt a sikert, a mely mai viszonyaink között a legjobb akarattal mellette is nem egy esetben nagyon is illusórius.

Minden tanintézet már jóhírneve és *növendekéi* érdekében is jóval több súlyt fektetne a *reális, alapos képzésre*, s nem engedhetne meg magának annyi visszaélést, a mennyivel ma lépten nyomon találkozunk.

Ez az egyetlen intézkedés többet érne minden *felügyeletnél*, mely legtöbb esetben úgy sem egyéb merő *komédiánál*, kivált a mostani főigazgatói rendszer mellett; melyet csak úgy kell ismerni a mint *in praxi* létezik, s lehetetlen, hogy bár legcsekélyebb súlyt is fektessünk erre az egész intézményre. Kár minden krajezárért, a mit rá költünk.

E tervezet életbeléptetésével továbbá a philos. fakultás is megnyerné azt a befolyást, melyre mint az egyetem *törzsökének* szüksége is van, a többi fakultásokkal szemben.

Számbavehető nehézség meg egyáltalán nem merül fel a kivitelnél.

A jelenkezők száma szerint *több bizottság* is alkíttathatván, a kevés tantárgyra szorított vizsgálat

— három egyetemen — *idő* tekintetében sem jár még csak annyi nehézséggel sem, mennyivel a jogi fakultás vizsgálatai járnak.

S ha a felvétel idejét a tanév elejére tesszük pl. aug. utolsó és szeptember első hetére, az az ellenvetés is megszűnik, hogy hiába fárasztjuk az ifjakat az egyetemek székhelyére; mivel a ki egyetemi hallgató akar lenni, annak ez időben ugyanis meg kell itt jelennie beiratkozás végett. Hogy a fel nem vett növendékeknek aztán vissza kell zárándokolniuk — no azt hiszem ez már még sem oly érv, mely egy különben annyi előnnyel járó intézkedés *életbe nem léptetését* igazolhatná.

Egyébkint a tervezet részleteinek bővebb kifejtését és indokolását más alkalomra tartom föl magammak. Ezuttal csak annyiban tartottam szükségesnek, hogy ezt a kérdést is megérintsem, amennyiben kiegészítéseül szolgál annak az egész reform-javaslatnak, a melytől felsőbb oktatásunk gyökeres javulását bizton remélhetném. Hogy mostani viszonyaink között, *két egyetem, egy műegyetem és tizenhárom akadémia* mellett természetesen ezzel a tervezettel sem mennénk sokra, azt talán mondanom is fölösleges.

Igy aztán fejtegetéseim *végén* is csak azt az eredményt kell hangsúlyoznom, a melyet *kezdetben* konstatáltam, hogy felsőbb oktatásunk reformjánál a *conditio sine qua non*, az első és legsürgősebb teendő, a *principium et finis*: az *akadémiák kérelhetetlen eltörlése* . . . és ezzel kapcsolatban egy *harmadik egyetemnek* felállítása, s mind a háromnak a jelzett elvek szerint való szervezése.

Hogy a harmadik egyetem székhelye *Pozsonyban* legyen-e, mint a miniszter tervezi, vagy egyebütt

— ez nézetem szerint vita tárgyát sem képezheti. A ki ismeri mind azon előnyöket, melyekkel Pozsony bír, azt a nyugodt, komoly szellemet, mely a tanulmányokkal való zavartalan foglalkozásnak annyira kedvez; s ezekhez gondolja még mindazon eszközöknek, melyek nélkül virágzó szellemi élet nem képzelhető, könnyebb módon való összehalmozhatását itt, mint bárhol az országban: annak Pozsonyt szükségképen első helyre kell tennie, mint egy második *Bonn*t, vagy *Heidelberget*, melyek pedig kitűnő egyetemek székhelyei!

Ezzel szívesen leteszem a tollat, melylyel ha néhány ellenséget szereztem is magammak, miről nem kételkedem — kárpótol a tudat, hogy legalább némi csekély hasznót annak az ügynek is hajtottam, melyet — nem tehetek róla — de kénytelen vagyok többre becsülni, mint azok jóhajlamait, kik most ellenségeim lettek.

Elvégre nagyon itt az ideje, hogy azokról a *visszaélésekről*, melyeket távolról sem ismerhet az, a ki közvetetlenül nem kénytelen meggyőződni rólok; arról a *nyomorult gazdálkodásról*, melyet ezeken az intézeteken oly könnyelműleg üznek: a nagy közönség és azok is tudjanak valamit, kik első sorban lesznek hivatva szavukat latba vetni, ha netalán valamiféle reorganisátio szóba kerülne.

Ugyis az a legnagyobb bajunk, hogy a hivatalos ügymenet szellemtelen aktái és papiros-bölcsesége mellett, a száraz bureaucratismusnak ezer alkalma nyílik, vagy teljesen szintelen vagy rosszul színezett referádákkal félrevezetni a hivatott köröket: erős köz-

vélemény pedig, mely porig sujthatná a *hítorlót*, egyáltalán nem képződhetik; sőt ha feltűnő abnormitások pl. kirívó tudatlanság vagy lelkiismeretlenség, kötelességérzet-hiány esetén nagy-nehezen *közbeszéd* és *közmegebotránkozás* tárgyává is leszen egy-egy ilyen visszaélés vagy fogyatkozás — nincsen annak semmi hatása, mert senki sem respektálja, sem a kit illet, sem a kiknek ilyen hangok elől már állásuknál fogva sem volna szabad elzárkozniok.

Én megtettem kötelességemet . . . a mire négy évi folytonos tapasztalás keserű érzetei s a kétségbeejtő helyzet felett való jogos felháborodás ösztönzött, s a mitől semmi mellétekintet, kollegialitás sem tudott visszatartani. Én nem tehetek róla, ha a *testületi szellemről* sem bírok olyan fennkölt felfogással mint egyik-másik tudós kollégám, kik akár a „*Dunába is ugranak egymásért*,” ha közös érdekek úgy kívánja, már t. i. ha egymás tudatlanságát, vagy lelkiismeretlen sáfárkodását kell eltakarni; vagy egymást hasonló vádak és kifakadások ellen megvédelmezni.

Egyébkint a kép, melyet vázoltam, csak *halvány képe a valóságnak*. . . Erősebb színezéstől, egyes hajmeresztő dolgok részletes előadásától készakarva tartózkodtam — erre a munkára már sajnáltam az időt. De nem habozom újólág és határozottan hangsúlyozni azon meggyőződésemet, hogy ha kezeinket csendesen összetéve, alkotó munkára nem is gondolunk, hanem csak a felsőbb tanügyet s tudományos foglalkozást kompromittáló ezen intézetek egyszerű eltörlésével útját álljuk a szellemi proletariátus uralmának, s lehetetlenné tesszük, hogy a pöffeszkedő üresség továbbra is grassálhasson, a rájuk fordított

költséget akár a Dunába dobjuk — már több hasznót hajtottunk a tanügynek, mintha Isten tudja miféle indokokból azokat még ápolgatjuk.

Elmélet és gyakorlat egyformán igazolják ez állításomat. S ha részemről a megejtett fejtegetésben *főbb súlyt* a mi specialis viszonyaink szerint alakult, s ma már inveterált gyakorlati életből merített konsequentíákra helyeztem; az elméleti deductiókat pedig meglehetősen háttérbe szorítottam ugyannyira, hogy még kitünő tudósok- és szakférfiakra sem hivatkoztam minők pl. egy *Gneist, E. du Bois-Reymond, Harms, Zeller* (Berlinben); *Fischer Kunó* (Heidelbergben); *Jürgen Bona Meyer* (Bonnban), kiknek nézeteit pedig külföldi tartózkodásom alatt elég alkalmam nyílt a felsőbb oktatás ezen kérdéséről is megismerni: ezt *tudatosan*, és főképen azért tettem, hogy ez iratból épen azok okuljanak, kik mindenben csak a mi specialis viszonyainkra és szükségleteinkre szeretnek hivatkozni. Ám lássák a tényleges helyzetet és állapotokat . . . és keressék meg hozzájuk a kommentárt!

Még csak egyetlen megjegyzést.

Ha valaki elolvassván e füzetet, úgy találná, hogy *némely dolgok* talán mégis *hihetetlenek benne*; vagy az itt-ott használt erősebb kifakadásokat más indokra volna hajlandó visszavezetni, mint a melyből származtak: a *tiszta igazság- és ügyszeretetre* — az vegye magának a fáradságot s zarándokoljon egy-egy akadémia székhelyére, legjobb lesz ide Pozsonyba, hol a *legtekintélyesebb akadémia* virágzik, s tanulmányozza elfogulatlanul a viszonyokat. Ha aztán úgy találja, hogy csak egyetlen állítás is olyan, amely inkább *nagyít* mint *kevesebbet mond*, hogy az

utolsó betűig nem való az, a mi ez iratban foglaltatik — az *dobjon reám követ*, mint a ki a legszentebb ügyet használtam fel arra, hogy másokat *denunciáljak* vagy *rágalmazzak*! Ellenkező esetben azonban szegődjék ez elvekhez — hadd képződjék mielőbb egy *erős közvélemény*, melyre a miniszter is egész erélylyel hivatkozhasnék *tervei keresztülvitelében*.

Ne feledjük, hogy a veszély nagyon közeli: Jam proximus ardet et Ucalegon!